

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΜΑΘΗΜΑ: ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΕΣ: Καθηγητής κ. Α. Δημητρόπουλος

Επίκουρη Καθηγήτρια κ. Ζ. Παπαϊωάννου

Επίκουρος Καθηγητής κ. Σ. Βλαχόπουλος

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ :

**«ΣΤΑΘΜΙΣΗ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ»**

ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΚΑΝΕΛΛΟΥ (Α.Μ.: 1340200400624)

2008

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	5
-----------------------	---

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ: ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ – ΘΕΩΡΙΑ

<u>I. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ</u>	7
---	---

<u>A) Γενικά – Ορολογική Διευκρίνιση</u>	7
<u>B) Τα «ατομικά δικαιώματα» μέσα από την παραδοσιακή θεωρία</u>	8
<u>Γ) Τα «ατομικά δικαιώματα» μέσα από τη σύγχρονη θεωρία</u>	9

<u>II. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ</u>	11
------------------------------------	----

<u>A) Τα Ατομικά Δικαιώματα στην αρχαιότητα</u>	11
<u>B) Τα Ατομικά Δικαιώματα κατά τους νεότερους χρόνους: Από τη «Magna Charta Libertatum» στη «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη»</u>	11
<u>Γ) Η νομική εξέλιξη των ατομικών δικαιωμάτων από το 19^ο αιώνα μέχρι σήμερα – τα τρία στάδια</u>	13

<u>III. ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ</u>	15
--	----

<u>A) Γενική έννοια – προσδιορισμός της σύγκρουσης</u>	15
<u>B) Διακρίσεις της έννοιας της σύγκρουσης</u>	16
<u>ι) «Νομική» και «Πραγματική» Σύγκρουση</u>	16
<u>ii) Η πλαστικότητα της «νομικής» σύγκρουσης δικαιωμάτων</u>	17

<u>IV. ΑΡΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ – Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΣΤΑΘΜΙΣΗΣ ΤΩΝ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ</u>	18
<u>A) Η θεωρία της στάθμισης των συμφερόντων γενικά</u>	18
<u>B) Η θεωρία της στάθμισης κατά το ΓΟΣΔ</u>	19
ι) <u>Υπόθεση Luth (στάθμιση της καλλιτεχνικής και οικονομικής ελευθερίας με την ελευθερία σκέψευς και εκφράσεως γνώμης)</u>	19
ιι) <u>Υπόθεση Blinkfuer (στάθμιση της οικονομικής ελευθερίας και της ελευθεροτυπίας με την ελευθερία πνευματικών αντιθέσεων)</u>	20
<u>Γ) Κριτική της θεωρίας της στάθμισης των συμφερόντων</u>	22
<u>Δ) Επιχειρήματα υπέρ της θεωρίας της στάθμισης των συμφερόντων</u>	23
<u>Ε) Η σχέση της θεωρίας της στάθμισης των συμφερόντων με την πρακτική εναρμόνιση</u>	25
<u>Στ) Η σχέση της θεωρίας της στάθμισης των συμφερόντων με την αρχή της αναλογικότητας</u>	26

ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ: ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

<u>I. Απόφαση ΣτΕ 2491/1976 (Υπόθεση των εθνικών ιδεωδών συγγενών οργάνου σωμάτων ασφαλείας)</u>	29
<u>II. Απόφαση ΣτΕ 10/1988 (Το πολεοδομικό κекτημένο)</u>	30
<u>III. Απόφαση 1149/1988 ΣτΕ (Το Ιατρικό Κέντρο)</u>	37
<u>IV. Απόφαση 17115/1988 ΠρωτΑθ Ασφ.Μ. (Ο τελευταίος πειρασμός)</u>	38
<u>V. Απόφαση ΕφΑθ 4054/1992 (τριμ.) (Πώληση Όπλων στο Ιράν)</u>	39
<u>VI. Απόφαση 1874/1994 ΣτΕ (Εγκατάσταση σταθμού βιολογικού καθαρισμού πλησίον υγροβιότοπου)</u>	40

<u>VII. Απόφαση ΑΠ 13/1999 (Υπόθεση Μπαμπινιώτη)</u>	41
<u>VIII. Απόφαση 3478/2000 ΣτΕ (Η προστασία των αρχαιοτήτων)</u>	54
<u>IX. Απόφαση 613/2002 ΣτΕ (Υπόθεση περιβάλλοντος και οικονομίας)</u>	56
<u>ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ</u>	57
<u>ΠΕΡΙΛΗΨΗ</u>	59
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>	60
<u>ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ</u>	62

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μέσω της παρούσας εργασίας, επιδιώκεται μία προσέγγιση της μεθόδου της «στάθμισης των συμφερόντων» ως μίας εκ των μεθόδων επίλυσης του προβλήματος της «σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων».

Η σύγχρονη κοινωνία, όντας πολύπλοκη, εμπερικλείει πολλές συγκρούσεις δικαιωμάτων των ανθρώπων, των οποίων η αυτόματη εναρμόνιση δεν είναι εφικτή. Για το λόγο αυτό, κρίνεται τουλάχιστον αναγκαία η επέμβαση του νομοθέτη και του εφαρμοστή της νομοθεσίας (του δικαστή). Σκοπός της επέμβασης αυτής είναι η αποτροπή των συγκρούσεων, η οποία θα επιτευχθεί με τη στάθμιση των συγκρουόμενων συμφερόντων των εμπλεκόμενων φορέων. Η έννομη τάξη και η νομολογία αποτελεί λοιπόν τη συνολική έκφραση της σταθμίσεως αυτών των αλληλοσυγκρουόμενων συμφερόντων των κοινωνιών του δικαίου. Καλούμαστε, ωστόσο, να κρίνουμε με ποιον τρόπο επιχειρείται αυτή η στάθμιση, αντικείμενο το οποίο εξετάζεται στην παρούσα εργασία.

Συγκεκριμένα, η εργασία κατανέμεται σε δύο μέρη. Στην πρώτη ενότητα, αναπτύσσεται η θεωρία σχετικά με τη μέθοδο της «στάθμισης των συμφερόντων», ενώ σε μία δεύτερη ενότητα, παρουσιάζονται ορισμένα παραδείγματα εφαρμογής της μεθόδου αυτής στην ελληνική νομολογία.

Η πρώτη ενότητα αναφέρεται πρωταρχικά στην έννοια των δικαιωμάτων αλλά και των συμφερόντων, καθώς και στην επιρροή που δέχεται η εφαρμογή τους τόσο από την παραδοσιακή όσο και από τη σύγχρονη θεωρία. Στην συνέχεια, κρίνεται σκόπιμη μία σύντομη ιστορική αναδρομή της παρουσίας των δικαιωμάτων στο νομικό χώρο, ώστε να διαπιστωθεί και η προέλευση της υπό εξέταση μεθόδου. Δεδομένου ότι η «στάθμιση συμφερόντων» αποτελεί μία μέθοδο άρσης της σύγκρουσης των δικαιωμάτων, αναγκαία κρίθηκε και η αναφορά στη σύγκρουση των δικαιωμάτων, στις εννοιολογικές διακρίσεις που υφίσταται και στην κριτική που υπάρχει ως προς την ύπαρξή της. Η πρώτη ενότητα ολοκληρώνεται με την ανάπτυξη της ίδιας της στάθμισης των συμφερόντων, και συγκεκριμένα με το πώς αυτή παρουσιάζεται από το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο, με την κριτική που υφίσταται, τα επιχειρήματα των υποστηρικτών της και τη σχέση της με τις θεωρίες της πρακτικής εναρμόνισης και της αρχής της αναλογικότητας.

Η δεύτερη ενότητα περιλαμβάνει αποκλειστικά νομολογιακά παραδείγματα, κατά κύριο λόγο από το Συμβούλιο της Επικρατείας. Η επιλογή των αποφάσεων είναι ενδεικτική. Επιχειρήθηκε να συμπεριληφθούν αποφάσεις που καλύπτουν όσο το δυνατόν περισσότερα δικαιώματα στο διάβα του χρόνου. Ορισμένες αποφάσεις παρατίθενται ολόκληρες, ενώ για τις υπόλοιπες παρατίθεται η περίληψή τους.

I. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

A) Γενικά – Ορολογική Διευκρίνιση

Ο άνθρωπος, ον ελεύθερο από τη φύση του, διεκδικεί καθ' όλη τη διάρκεια της υπάρξής του την φυσική και ψυχική του ελευθερία. Αρχικά, διεκδίκησε την ελευθερία του απέναντι στην ίδια τη φύση, ενώ αργότερα, με την ανάπτυξη της ανθρώπινης κοινωνίας και την εμφάνιση των πρώτων κρατικών μορφωμάτων, ο άνθρωπος διεκδίκησε την ελευθερία του στο πλαίσιο της έννομης τάξης. Το δικαίωμα, λοιπόν, εμφανίζεται μετά την συγκρότηση μίας οργανωμένης κοινότητας, του ίδιου του δικαίου, της ίδιας της έννομης τάξης και κατ' επέκταση του κράτους.

Στο πλαίσιο αυτό, το «δικαίωμα» συνιστά βασική έκφανση της ανθρώπινης υπόστασης και δραστηριότητας, η οποία μέσα στο πολιτειακό γίνεσθαι προστατεύεται από αυθαιρεσίες και καταπιέσεις του κρατικού μορφώματος. Δεδομένου ότι ο άνθρωπος ως άτομο ή ως μέλος ομάδας είναι ασθενέστερος από την κρατική εξουσία, υφίσταται ο κίνδυνος διακινδύνευσης των αγαθών που το κάθε δικαίωμα περικλείει. Ο συνεχής αυτός κίνδυνος οδήγησε στη νομική κατοχύρωση ορισμένων δικαιωμάτων του ανθρώπου¹.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω, «δικαίωμα» μπορεί να οριστεί η εξουσία που απονέμεται από το δίκαιο στο πρόσωπο για την ικανοποίηση των έννομων συμφερόντων του. Το δικαίωμα κείμενο που κατοχυρώνει τα «δικαιώματα» στον άνθρωπο είναι το ίδιο το Σύνταγμα και για τα λόγο αυτό τα δικαιώματα αυτά επικράτησε να ονομάζονται «**συνταγματικά δικαιώματα**». Άλλος όρος που χρησιμοποιείται για τον προσδιορισμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι «**ατομικά δικαιώματα**», καθώς μέσω αυτού τονίζεται «η έμφυτη ατομικότητα του ατόμου που κινδυνεύει από τα κάθε λογής ολοκληρωτικά κράτη»², ενώ άλλος όρος που έχει επίσης επικρατήσει είναι «**θεμελιώδη δικαιώματα**»³.

Από τον ανωτέρω ορισμό των δικαιωμάτων προκύπτει ότι ένα εκ των στοιχείων της έννοιας αυτής του δικαιώματος αποτελεί το **συμφέρον**. Ως εκ τούτου, το συμφέρον δεν ταυτίζεται με το δικαίωμα. Το εξυπηρετούμενο συμφέρον μπορεί να χαρακτηριστεί

¹ Βλ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Πρόδρομο Δ., *Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα*, τόμος Α', Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2005, σελ. 6-7

² Βλ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Πρόδρομο Δ., *οπ. παρ.*, σελ. 6

³ Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο ο όρος «θεμελιώδη δικαιώματα».

ως λόγος ύπαρξης του δικαιώματος. Η κύρια διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι το συμφέρον αν και παρέχει προστασία σε ένα πρόσωπο, δεν του παρέχει ταυτοχρόνως την εξουσία να ικανοποιήσει μόνο του το συμφέρον αυτό. Η εξουσία αυτή του παρέχεται από το ίδιο το δικαίωμα το οποίο περικλείει και το συμφέρον.

Έχοντας προσδιορίσει, στο σημείο αυτό την έννοια του «δικαιώματος» και διακρίνοντάς τη από την έννοια του συμφέροντος, κρίνεται σκόπιμη μία παρουσίαση των δικαιωμάτων μέσα από τις δύο θεωρίες των «θεμελιωδών δικαιωμάτων»: την παραδοσιακή και την σύγχρονη θεωρία, δεδομένου ότι στην παραδοσιακή θεωρία στηρίζεται κατά κύριο λόγο και το υπό εξέταση ζήτημα, η «στάθμιση των συμφερόντων».

B) Τα «ατομικά δικαιώματα» μέσα από την παραδοσιακή θεωρία

Η παραδοσιακή θεωρία βασίζεται στην υποκειμενικότητα και βάση αυτής προσεγγίζει τη δομή και λειτουργία των συνταγματικών δικαιωμάτων. Αναφέρεται στα «ατομικά δικαιώματα», όπως αυτά παρουσιάζονται στη Γαλλική Διακήρυξη και όπως αυτά εμπλουτίστηκαν από το Βελγικό Σύνταγμα του 1831. Βασικό χαρακτηριστικό των δικαιωμάτων μέσα από αυτή τη θεωρία είναι ότι λαμβάνονται υπόψη μόνο υποκειμενικά και ότι έχουν αποκλειστικά και μόνο αντικρατική ενέργεια, δηλαδή αμυντικό χαρακτήρα (status negativus) κατά του κράτους. Από τον αμυντικό χαρακτήρα προσδιορίστηκε το αρνητικό περιεχόμενο των ατομικών δικαιωμάτων, δηλαδή η αξίωση για παράλειψη. Επιπλέον, κατά την κλασική θεωρία, τα «ατομικά δικαιώματα» θέτουν διαχωριστικά όρια ανάμεσα στην κρατική και κοινωνική περιοχή, δηλαδή ανάμεσα στο δημόσιο και ιδιωτικό δίκαιο αντίστοιχα και ως εκ τούτου τη διάκριση των ίδιων των δικαιωμάτων σε δημόσια και ιδιωτικά.

Από τα εν συντομία χαρακτηριστικά της παραδοσιακής θεωρίας που αναπτύχθηκαν, προκύπτει ο ατομικιστικός – υποκειμενικός χαρακτήρας των δικαιωμάτων. Κατά συνέπεια, σε περίπτωση αντιπαράθεσης⁴ μεταξύ δικαιωμάτων, η αντιπαράθεση αυτή λαμβάνεται υπόψη ως αντίθεση υποκειμενικού δικαιώματος με άλλο υποκειμενικό δικαίωμα, ενώ αγνοείται το αντικειμενικό περιβάλλον όπου συντελείται η

⁴ Σχετικά με τη σύγκρουση των δικαιωμάτων βλ. αναλυτικά κατωτέρω.

εφαρμογή του δικαιώματος. Σε αυτή την υποκειμενική – ατομικιστική αντίθεση της κλασσικής θεωρίας, βασίζεται και η μέθοδος της στάθμισης των συμφερόντων, όπως αυτή θα αναπτυχθεί κατωτέρω.

Γ) Τα «ατομικά δικαιώματα» μέσα από τη σύγχρονη θεωρία

Καθώς η παραδοσιακή θεωρία δεν μπόρεσε να εξηγήσει με πληρότητα και ακρίβεια τη φύση και την λειτουργία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην σύγχρονη έννομη τάξη, λόγω και της άγνοιας της σημασίας των αντικειμενικών σχέσεων και των θεσμών μέσα στα οποία εφαρμόζονται τα δικαιώματα, αναπτύχθηκε και μία ακόμη θεωρία, η σύγχρονη θεωρία⁵. Η νέα αυτή θεωρία μπόρεσε να συμπεριλάβει και τα νέα κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά και νομικά δεδομένα που εισήχθησαν στην νέα τάξη πραγμάτων, δεδομένα που επηρέασαν και την εφαρμογή των ατομικών δικαιωμάτων και οδήγησαν στην μεταβολή τόσο του περιεχομένου τους όσο και τη φύσης τους.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη σύγχρονη θεωρία, τα συνταγματικά δικαιώματα δεν είναι μόνο δίκαιο εξ' υποκειμένου αλλά και αντικειμενικοί κανόνες δικαίου (θεσμοί), δεν στρέφονται μόνο ενάντια στην κρατική αλλά και σε οποιαδήποτε εξουσία, ενώ επιπλέον, δεν συνιστούν μόνο κανόνες δημοσίου δικαίου αλλά αξιώματα της συνολικής έννομης τάξης (μεταβολή ως προς τη φύση τους). Επιπροσθέτως, τα συνταγματικά δικαιώματα της σύγχρονης θεωρίας δεν έχουν μόνο αμυντική διάσταση αλλά και προστατευτική και εξασφαλιστική – διεκδικητική, γεγονός που εντάσσει στα θεμελιώδη δικαιώματα και τα πολιτικά και κοινωνικά, καθώς και τα αποκαλούμενα «δεύτερης» και «τρίτης» γενιάς.

Τα χαρακτηριστικά αυτά των δικαιωμάτων μέσα από τη σύγχρονη θεωρία οδηγούν σε μία διαφορετική προσέγγιση στην εφαρμογή τους και κυρίως στην άρση των αντιθέσεών τους. Ενώ η παραδοσιακή θεωρία υποστηρίζει τη σύγκρουση υποκειμενικού με υποκειμενικό δικαίωμα και την άρση αυτής της σύγκρουσης μέσω της στάθμισης των συμφερόντων των δικαιωμάτων αυτών, η σύγχρονη θεωρία λαμβάνει υπόψη της το αντικειμενικό και το υποκειμενικό στοιχείο, δηλαδή το θεσμό από τη μία (την έννομη σχέση) και το δικαίωμα από την άλλη. Κατά συνέπεια, η άρση ενδεχόμενης αντίθεσης

⁵ Βλ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ., *Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος*, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, Εκδόσεις Σάκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2005, σελ. 37 επ.

θεσμού με δικαίωμα πραγματοποιείται με τη μέθοδο της αιτιώδους συνάφειας θεσμού και δικαιώματος, με τη θεσμική εφαρμογή, μέθοδος η οποία αναπτύχθηκε κατά κύριο λόγο από τους επικριτές της μεθόδου της στάθμισης των συμφερόντων. Δεδομένου, ότι η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στη θεωρία της στάθμισης, κρίθηκε σκόπιμο να μην αναπτυχθεί περαιτέρω η συγκεκριμένη θεωρία⁶.

Στο σημείο αυτό, αφού έχουμε διακρίνει τις δύο θεωρίες στις οποίες βασίζεται η εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων και μέσω των οποίων γίνεται κατανοητή η βάση στην οποία στηρίζεται η «στάθμιση των συμφερόντων», καθώς και η βάση στην οποία στηρίζονται οι επικριτές της θεωρίας αυτής, για μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα, κρίνεται σκόπιμη μία σύντομη ιστορική αναδρομή των ατομικών δικαιωμάτων μέσω της οποίας θα μπορέσει να αιτιολογηθεί εν μέρει η κατάληξη στη θεωρία της στάθμισης.

⁶ Σχετικά με την αιτιώδη συνάφεια δικαιωμάτων και θεσμών βλ. αναλυτικά ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ., οπ. παρ., σελ 73 επ. και σχετικά με τη θεσμική εφαρμογή σελ. 251 επ.

II. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

A) Τα Ατομικά Δικαιώματα στην αρχαιότητα

Οι ρίζες των ατομικών δικαιωμάτων τοποθετούνται ήδη στην αρχαιότητα και συγκεκριμένα στην αρχαία αθηναϊκή δημοκρατία. Αν και η έννοια των ατομικών δικαιωμάτων, την εποχή εκείνη, ως νομικών δικαιωμάτων δεν ήταν γνωστή⁷ και παρά την μη ύπαρξη ενός υπερέχοντος συνταγματικού κειμένου με την μορφή που αυτό λαμβάνει σήμερα, η αντίληψη των πρώτων «ατομικών δικαιωμάτων» έγκειται στην «ελευθερία»⁸ και την «ισότητα», δηλαδή στις **βασικές αρχές της αρχαίας αθηναϊκής δημοκρατίας**. Οι αρχές αυτές, ωστόσο, δεν ήταν οι αρχές του ατόμου έναντι της πόλεως, όπως τα «ατομικά δικαιώματα» αργότερα (μέχρι και σήμερα) έναντι του κράτους. Δεν ελάμβαναν, δηλαδή την μεταγενέστερη αντικρατική κατεύθυνση. Συνιστούσαν αρχές πρωτίστως της ίδιας της πόλεως.

Αν και υποστηρίχθηκε ότι οι πρωτογενείς αυτές αρχές της ελευθερίας και της ισότητας αποτέλεσαν μία εξωνομική πραγματικότητα, στην ουσία τους επρόκειτο για μία νομική κατάσταση⁹ η οποία θεμελιώθηκε από το ίδιο το φυσικό δίκαιο. Ως παραδεδεγμένες αρχές για όλους, έθεσαν σε ένα πρωταρχικό στάδιο ένα όριο της εξουσίας της πόλεως και της εξουσίας του πολίτη (της δημόσιας και ιδιωτικής εξουσίας κατά τους μεταγενέστερους όρους).

B) Τα Ατομικά Δικαιώματα κατά τους νεότερους χρόνους: Από τη «Magna Charta Libertatum» στη «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη»

Ενώ όπως αναπτύχθηκε ανωτέρω στην αρχαιότητα δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση πρωτίστως στην ελεύθερη πόλη και εν συνεχεία στην ελευθερία και την ισότητα όλων

⁷ Βλ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Πρόδρομο Δ., οπ. παρ., σελ. 19

⁸ Ας σημειωθεί ότι και σήμερα εκτός από τον όρο «ατομικά δικαιώματα», χρησιμοποιείται και ο όρος «ατομικές ελευθερίες», αν και οι δύο όροι δεν ταυτίζονται: ο όρος «ελευθερία» έχει πολιτική χροιά και αναφέρεται περισσότερο σε μία στατική κατάσταση, ενώ ο όρος «δικαίωμα» έχει νομικό πλαίσιο και αναφέρεται σε μία αναγνωρισμένη αξίωση.

⁹ Βλ. ΜΑΝΕΣΗ Αριστόβουλο Ι., *Συνταγματικά Δικαιώματα, Ατομικές Ελευθερίες*, Τόμος Α', Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 26

των πολιτών, κατά το Μεσαίωνα, το βάρος μετατοπίστηκε στο άτομο με αποτέλεσμα την εμφάνιση του «ατομικού δικαιώματος», το οποίο πλέον δεν θεμελιώνεται απλά στο φυσικό δίκαιο αλλά αναγνωρίζεται νομικά πλέον και από το ίδιο το κράτος. Η πρώτη αυτή νομική διαμόρφωση των «ατομικών δικαιωμάτων» έλαβε σάρκα και οστά στη **Magna Carta Libertatum** («Μεγάλο Χάρτη των ελευθεριών»), το 1215, κείμενο το οποίο απέβλεπε στον περιορισμό της αυθαιρεσίας των Άγγλων ηγεμόνων και το οποίο διασφάλισε τα θεμελιώδη δικαιώματα των Άγγλων πολιτών¹⁰. Πολύ αργότερα ακολούθησαν η **Habeas Corpus Act** (1679) και το **Bill of Rights** (1689) που ενίσχυσαν τις εγγυήσεις του ατόμου απέναντι στην κρατική εξουσία. Τα κείμενα αυτά αποτέλεσαν βασικούς σταθμούς μιας πορείας, μέσα από την οποία καθιερώθηκε, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα, η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Καθοριστική στην πορεία αυτή ήταν και η συμβολή του Διαφωτισμού που κορυφώθηκε με τη Γαλλική Επανάσταση. Η περίφημη **Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη** (1789) ανέδειξε την **ελευθερία** (liberte), την **ισότητα** (egalite) και την **αδελφότητα** (fraternite) ως τις υπέρτερες αξίες της υπό συγκρότηση τότε Γαλλικής Δημοκρατίας. Με την υιοθέτησή των αξιών αυτών, που εξακολουθούν να αποτελούν ισχύον δίκαιο στη Γαλλία σήμερα, εγκαινιάζεται μια νέα περίοδος για τον ανθρώπινο πολιτισμό, ενώ δημιουργείται ο αποκαλούμενος «κλασικός κατάλογος των ατομικών δικαιωμάτων»¹¹. Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι είχε προηγηθεί η **Αμερικανική Επανάσταση** και η **Διακήρυξη των Δικαιωμάτων της Βιργινίας** (1776), οι οποίες οδήγησαν στην συνταγματοποίηση των «ατομικών δικαιωμάτων» στο Σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών του 1787. Ό, τι γεννήθηκε και κυοφορήθηκε επί μακρόν στην Ευρώπη με τη διάδοση και επικράτηση των ιδεών του Διαφωτισμού, αποτυπώθηκε για πρώτη φορά πανηγυρικά σε γραπτό κείμενο με συνταγματικό χαρακτήρα στην αμερικανική ήπειρο.

¹⁰ Το κείμενο αυτό αποτέλεσε συγκεκριμένα απόρροια μίας διαμάχης ανάμεσα στον βασιλιά Ιωάννη τον Ακτήμονα από τη μία και τον αρχιεπίσκοπο και τους φεουδάρχες από την άλλη. Η ήττα του βασιλιά τον οδήγησε στην υπογραφή της Magna Charta Libertatum, η οποία επικυρώθηκε επανειλημμένως από τους μεταγενέστερους βασιλείς, με αποτέλεσμα τη συμβολική της σημασία: βλ. σχετ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Πρόδρομο Δ., οπ. παρ., σελ. 21 και αναλυτικότερα ΚΥΡΙΑΖΗ – ΓΟΥΒΕΛΗ Δ., *Magna Charta, Παλλάδιον ελευθεριών ή φεουδαρχικών κατεστημένων* ;, 1971.

¹¹ Βλ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ., οπ. παρ., σελ. 5-6

Γ) Η νομική εξέλιξη των ατομικών δικαιωμάτων από το 19^ο αιώνα μέχρι σήμερα – τα τρία στάδια¹²

Η δημοκρατία που εγκαινιάστηκε με τη γαλλική επανάσταση δεν είχε ως αποτέλεσμα την άμεση νομική εφαρμογή της αναγνώρισης των ατομικών δικαιωμάτων. Μία τέτοια αναγνώριση συνδέθηκε στενά με μακροχρόνιους ακόμη αγώνες, ώστε τα ατομικά δικαιώματα να διαβούν από το **πρώτο στάδιο της ανυπαρξίας** σε ένα **δεύτερο στάδιο της σταδιακής αναγνώρισής τους**.

Ως τα μέσα του 19ου αιώνα, το βασικό αίτημα παρέμενε η διασφάλιση της ελευθερίας του ατόμου, καθώς αυτή θα λειτουργούσε ως πρόδρομος για τη δημιουργία των προϋποθέσεων που θα έθεταν τα θεμέλια της ίδιας της δημοκρατίας. Έτσι εξηγούνται και οι επίμονες προσπάθειες για την αναγνώριση, σε μια πρώτη φάση, ατομικών δικαιωμάτων¹³ και μεταγενέστερα για τη διεύρυνση της ελευθερίας του ανθρώπου όχι μόνο ως ατόμου αλλά και ως πολίτη. Απώτερος στόχος ως εκ τούτου, ήταν η καθιέρωση δημοκρατικών πολιτευμάτων, στο πλαίσιο των οποίων θα διασφαλιζόνταν όχι μόνο τα **ατομικά** αλλά και τα **πολιτικά δικαιώματα**.

Προς το τέλος του 19ου αιώνα η εργατική τάξη είναι αυτή που διεκδικεί την αναγνώριση δικαιωμάτων που θα επέτρεπαν την αντιμετώπιση των καθημερινών αναγκών των εργαζομένων. Στο αίτημα αυτό, απάντηση επιχείρησε να δώσει η κατοχύρωση **κοινωνικών δικαιωμάτων**, εκτός από τα ατομικά και τα πολιτικά, τα οποία δεν απέβλεπαν μόνο στην εξασφάλιση ενός χώρου ελεύθερης δράσης απέναντι στην κρατική εξουσία και συμμετοχής σ' αυτήν, αλλά στην εγγύηση παροχών με συγκεκριμένο περιεχόμενο για την επίλυση των αναγκών των εργαζομένων και κατ' επέκταση αργότερα του ίδιου του πολίτη.

Αποτέλεσμα αυτών των αγώνων ήταν τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου, κατανομημένα ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα από το Γερμανό νομικό Georg Jellinek

¹² Βλ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ., *οπ. παρ.*, σελ. 40-41

¹³ Προσπάθειες οι οποίες ελάμβαναν χώρα την εποχή εκείνη από την πρωτοεμφανιζόμενη αστική τάξη που λόγω της αυξανόμενης οικονομικής της δύναμης καθώς και της αναζήτησής της για συμμετοχή στην πολιτική εξουσία, επιθυμούσε να καθιερώσει την προστασία της ιδιωτικής ιδιοκτησίας έναντι του κράτους: βλ. *σχετ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Πρόδρομο Δ.*, *οπ. παρ.*, σελ. 23-24.

στις τρεις κατηγορίες (ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά)¹⁴, να περάσουν στο σημερινό **τρίτο στάδιο της απόλυτης αναγνώρισής τους**. Στη σύγχρονη εποχή, τα θεμελιώδη δικαιώματα, κατοχυρώνονται από όλα τα Συντάγματα, από διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα¹⁵ με νομική δέσμευση. Παρά την απόλυτη αυτή αναγνώρισή τους, τα θεμελιώδη δικαιώματα εξακολουθούν να απασχολούν τη νομική επιστήμη, ιδιαιτέρως τις τελευταίες δεκαετίες όπου με την ανάπτυξη και διάδοση της σύγχρονης τεχνολογίας εμφανίζονται στο προσκήνιο νέες ανθρώπινες συμπεριφορές οι οποίες απαιτούν την τοποθέτησή τους σε ένα νομικό πλαίσιο και την καθιέρωση έναντι αυτών νέων δικαιωμάτων.

¹⁴ Βλ. σχετ. με την κατηγοριοποίηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε status negativus, status activus και status socialis ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ., *οπ. παρ.*, σελ. 133 επ. και ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Πρόδρομο Δ., *οπ. παρ.*, σελ. 67 επ.

¹⁵ Χαρακτηριστικό διεθνούς συμφώνου για τα ανθρώπινα δικαιώματα συνιστά η «Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων», η οποία ψηφίστηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το 1948, μετά δηλαδή το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Χαρακτηριστικό ευρωπαϊκού κειμένου αποτελεί η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) της 4^{ης} Νοεμβρίου 1950 και τα Πρωτόκολλά της, ενώ πιο πρόσφατα συμβατικά κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης που προβλέπουν ρύθμιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελούν η Συνθήκη Μάαστριχτ (1992) και ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (2000), ο οποίος πρόσφατα απέκτησε και νομικά δεσμευτικό χαρακτήρα (βλ. ΡΑΪΚΟ Αθανάσιο Γ., *Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2002, σελ. 108 επ. και 111 επ. και ΤΣΑΤΣΟ Δημήτρη Θ., *Συνταγματικό Δίκαιο, Γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1987, σελ. 125 επ. και 136 επ.).

III. ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

A) Γενική έννοια – προσδιορισμός της σύγκρουσης

Τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα αφορούν διάφορες περιοχές της ανθρώπινης ζωής και δραστηριότητας¹⁶. Στη σύγχρονη εποχή όπου τα δικαιώματα έχουν πολλαπλασιαστεί κατόπιν και της τεχνολογικής προόδου ως αναφέρθηκε ανωτέρω, αναπόφευκτα οι περιοχές αυτές αλληλοκαλύπτονται και αλληλοεπιδρούν, κατά τέτοιο τρόπο ώστε η ίδια ανθρώπινη ενέργεια να μπορεί να υπαχθεί σε κανόνες δικαίου που κατοχυρώνουν διάφορα ατομικά δικαιώματα (**συρροή¹⁷ δικαιωμάτων¹⁸**). Ταυτοχρόνως, ωστόσο, υπάρχει περίπτωση, εκτός από την υπαγωγή μίας ανθρώπινης πράξης σε περισσότερους από έναν κανόνες δικαίου (δηλαδή η μία αυτή πράξη να στοιχειοθετεί και να προστατεύεται από περισσότερα δικαιώματα), να συντρέχει η «σύγκρουση» των ανθρώπινων αυτών συμπεριφορών παρά το ότι νομίμως ασκούνται. Ως εκ τούτου, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι μία γενική έννοια της «σύγκρουσης» **θεμελιωδών δικαιωμάτων** είναι αυτή που υφίσταται ανάμεσα στις συνταγματικά κατοχυρωμένες ατομικές ελευθερίες και στις αρμοδιότητες του νομοθέτη, ο οποίος έχει νομιμοποιηθεί δημοκρατικά¹⁹. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι σχετική, καθώς συχνά για την υλοποίηση ενός κοινωνικού δικαιώματος απαιτείται ο περιορισμός ενός ατομικού²⁰, ενώ η άσκηση ενός και του αυτού δικαιώματος, εξίσου συχνά, δεν μπορεί να ασκηθεί ταυτόχρονα από πολλούς φορείς²¹.

¹⁶ ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Πρόδρομο Δ., *οπ. παρ.*, σελ. 128-131

¹⁷ Η συρροή δικαιωμάτων αναφέρεται από αρκετούς θεωρητικούς (βλ. ΡΑΪΚΟ Αθανάσιο Γ., *οπ. παρ.*, σελ. 229) ως η σύγκρουση ατομικών δικαιωμάτων του ίδιου προσώπου.

¹⁸ Π.χ. η απαγόρευση έκδοσης εφημερίδας ενός κόμματος συνιστά ανθρώπινη ενέργεια η οποία θίγει ταυτοχρόνως την ελευθερία του τύπου (άρθρο 14 Συντ.), την ελευθερία γνώμης (άρθρο 14 Συντ.), την επαγγελματική ελευθερία (άρθρο 22 παρ. 1 Συντ.), το δικαίωμα της ιδιοκτησίας (άρθρο 17 παρ. 1), την ελευθερία ανάπτυξεως της προσωπικότητας και συμμετοχής στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας (άρθρο 5 παρ. 1).

¹⁹ Βλ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟ Κώστα Χ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 102

²⁰ Π.χ. το κράτος για να αναγείρει εργατικές κατοικίες ώστε να θεμελιωθεί κοινωνικό δικαίωμα, αναγκάζεται να προβεί σε απαλλοτρίωση ιδιωτικής έκτασης, δηλαδή στον περιορισμό του ατομικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας (άρθρο 17 Συντ.).

²¹ Π.χ. είναι αδύνατη η ταυτόχρονη ελεύθερη κίνηση των αυτοκινήτων σε πολυσύχναστη διασταύρωση (περιορίζεται κατ' αυτόν τον τρόπο η ελευθερία κίνησης που θεμελιώνεται στο άρθρο 5 παρ. 4 Συντ.).

B) Διακρίσεις της έννοιας της σύγκρουσης

1) «Νομική» και «Πραγματική» Σύγκρουση

Σύγκρουση θεμελιωδών δικαιωμάτων υπό νομική έννοια συντρέχει όταν η άσκηση ενός θεμελιώδους δικαιώματος ενός προσώπου αποκλείει αναγκαιώς, εν όλω ή εν μέρει, την ταυτόχρονη άσκηση του ίδιου ή άλλου θεμελιώδους δικαιώματος άλλου ή άλλων προσώπων²². Χαρακτηριστικό της νομικής σύγκρουσης είναι ότι παρά το γεγονός ότι η άσκηση όλων των αντικρουόμενων κάθε φορά δικαιωμάτων από όλους τους φορείς είναι νόμιμη²³, υπάρχει κάποιο θεμελιώδες δικαίωμα το οποίο θίγεται.

Το παράδοξο αυτό της «νομικής» σύγκρουσης οδήγησε αρκετούς θεωρητικούς στην αμφισβήτησή της. Υποστηρίχτηκε ότι δεν μπορεί να υφίσταται στην ουσία νομικό ζήτημα σύγκρουσης δικαιωμάτων από τη στιγμή που σκοπός του δικαίου είναι η ρύθμιση των ανθρώπινων συμπεριφορών κατά τέτοιο τρόπο ώστε να αποφεύγεται η μεταξύ τους σύγκρουση. Βασιζόμενοι σε αυτό το επιχείρημα, μεταξύ άλλων, μερίδα νομικών επιστημόνων υποστηρίζει την μη ύπαρξη της «νομικής» σύγκρουσης αλλά την ύπαρξη μόνο μίας «πραγματικής» σύγκρουσης μεταξύ των δικαιωμάτων, η οποία και συνιστά την αποδοκιμαζόμενη από το δίκαιο παραβίαση του δικαιώματος του άλλου²⁴.

Η **πραγματική σύγκρουση**, λοιπόν συνίσταται στην προσβολή των δικαιωμάτων των άλλων, χωρίς αναγνώριση από το δίκαιο, το οποίο αποδοκιμάζει την εν λόγω παραβίαση. Κατά την πραγματική σύγκρουση, ο ένας από τους φορείς, ο επιτιθέμενος, δραστηριοποιείται πέρα από το επιτρεπόμενο δικαιοκώ πλαίσιο, ενεργώντας χωρίς δικαίωμα. Η άσκηση λοιπόν του δικαιώματος απ' αυτόν δεν είναι νόμιμη και δεν πρόκειται επομένως για νομική σύγκρουση.

²² Βλ. σχετ. με τη σύγκρουση των θεμελιωδών δικαιωμάτων ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Πρόδρομο Δ., οπ. παρ., σελ. 128 επ., ΜΑΝΕΣΗ Αριστόβουλο Ι., οπ. παρ., σελ. 63 επ., ΡΑΪΚΟ Αθανάσιο Γ., οπ. παρ., σελ. 233 επ., ΤΣΑΤΣΟ Δημήτρη Θ., οπ. παρ., σελ. 295-300, ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ Κώστας Χ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 102-105.

²³ Καθώς το Σύνταγμα σε καμία περίπτωση δεν θα προστάτευε δικαίωμα το οποίο θα θεμελιωνόταν σε παράνομη ανθρώπινη πράξη.

²⁴ Βλ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ., οπ. παρ., σελ. 238

ii) Η πλαστικότητα της «νομικής» σύγκρουσης δικαιωμάτων:

Μία μερίδα θεωρητικών υποστήριξε ότι υφίσταται μία πλαστική εικόνα όσον αφορά τη «νομική σύγκρουση των δικαιωμάτων»²⁵, η οποία έχει δημιουργηθεί από την ίδια την παραδοσιακή θεωρία²⁶, δηλαδή την ατομικιστική έννομη τάξη. Η θεωρία αυτή δεν διέκρινε τον αμυνόμενο από τον επιτιθέμενο, την πραγματική σύγκρουση από την δικαιοκή άρση της, καθώς επιπλέον, δεν έθεσε ούτε σαφή όρια ως προς την άσκηση των δικαιωμάτων.

Αντιθέτως, στη σύγχρονη έννομη τάξη όπου επικρατεί η ανθρωπιστική – κοινωνική αρχή, δίνεται έμφαση στην άποψη ότι το άτομο, πέρα από δικαιώματα, έχει και υποχρεώσεις, τα οποία βρίσκουν εφαρμογή και στο πλαίσιο των έννομων διαπροσωπικών σχέσεων και θεσμών. Ως εκ τούτου, οριοθετείται το δικαίωμα κάθε φορέα ως προς τα δικαιώματα των άλλων φορέων και παραμερίζεται πλέον η θεωρία της σύγκρουσης υπό νομική έννοια, δηλαδή της σύγκρουσης δύο δικαιωμάτων που ασκούνται κατά νόμιμο τρόπο. Πώς θα μπορούσε άλλωστε το δίκαιο να επιδοκιμάζει και να αποδοκιμάζει ταυτόχρονα την ίδια συμπεριφορά. Στην πραγματικότητα, ο ένας από τους δύο φορείς έχει θίξει τα δικαιώματα του άλλου, με αποτέλεσμα την ύπαρξη προσβολής δικαιώματος.

Παρά την υποστήριξη της πλαστικότητας της νομικής σύγκρουσης των δικαιωμάτων από μία μερίδα νομικών, η αντίληψη για τη σύγκρουση νομίμως ασκούμενων δικαιωμάτων εξακολουθεί να υφίσταται από μεγάλη μερίδα θεωρητικών αλλά και από τη νομολογία, όπως θα δούμε κατωτέρω. Η αντίληψη αυτή οδηγεί στη στάθμιση των «συμφερόντων», ή των «αξιών», ή των «αγαθών», ως μία εκ των μεθόδων άρσης της σύγκρουσης.

²⁵ Βλ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ., *Κοινωνικός Ανθρωπισμός*, ΝοΒ, σελ. 1844-1845

²⁶ Για την παραδοσιακή θεωρία βλ. ανωτέρω κεφάλαιο I, Β.

IV. ΑΡΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ – Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΣΤΑΘΜΙΣΗΣ ΤΩΝ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ

A) Η θεωρία της «στάθμισης των συμφερόντων» γενικά

Η στάθμιση των συμφερόντων αποτελεί μία από τις επικρατέστερες μεθόδους για την άρση σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, η οποία εφαρμόζεται, κατά κύριο λόγο, όταν υφίσταται διαπροσωπική εφαρμογή²⁷ των συνταγματικών δικαιωμάτων, δηλαδή όταν εφαρμόζονται σε σχέσεις στις οποίες και τα δύο μέρη είναι φορείς θεμελιωδών δικαιωμάτων²⁸. Σε κάθε περίπτωση, συνιστά μία μέθοδο η οποία βασίζεται και ως εκ τούτου αποδέχεται την ύπαρξη της «νομικής» συγκρούσεως, δηλαδή της ταυτόχρονης αναγνώρισης και νόμιμης άσκησης των δικαιωμάτων περισσότερων φορέων κατά τρόπο ώστε η νόμιμη άσκηση του δικαιώματος του ενός να περιορίζει τη νόμιμη άσκηση του δικαιώματος του άλλου²⁹.

Αρκετές φορές συνταγματικοί κανόνες δικαίου που προστατεύουν θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου συγκρούονται φαινομενικά ή πραγματικά μεταξύ τους, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω. Στην περίπτωση αυτή, ο εφαρμοστής του δικαίου καλείται να εφαρμόσει έναν εκ των αντιτιθέμενων κανόνων δικαίου σταθμίζοντας τα αντικρουόμενα συμφέροντα, όχι αφηρημένα και γενικά, αλλά εξετάζοντας τα πραγματικά περιστατικά σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, ώστε να καταλήξει με όσο το δυνατόν πιο αντικειμενικά κριτήρια στην εφαρμογή ενός εκ των συνταγματικών δικαιωμάτων και τον περιορισμό του άλλου³⁰. Ως εκ τούτου, η στάθμιση της εκάστοτε προτεραιότητας,

²⁷ Πρόκειται συγκεκριμένα για την περίπτωση όπου τα θεμελιώδη δικαιώματα εφαρμόζονται στις σχέσεις περισσότερων φορέων, δηλαδή όχι μόνο στις σχέσεις κράτους – πολιτών αλλά και στις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους, ιδιαιτέρως κατόπιν και της αποδοχής (θεωρητικής αλλά και πρακτικής στην ελληνική έννομη τάξη μετά την εισαγωγή του άρθρου 25 παρ. 1 γ του αναθεωρημένου Συντάγματος) της τριτενέργειας.

²⁸ Βλ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ., οπ. παρ., σελ. 239

²⁹ Βλ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ., οπ. παρ., σελ. 238

³⁰ Π.χ. η ελευθερία της οδικής κυκλοφορίας θα μπορούσε να περιοριστεί μία φορά για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα ώστε να καταστεί δυνατή η άσκηση της ελευθερίας της συναθροίσεως. Σε κάθε περίπτωση βέβαια, το κατά πόσο είναι θεμιτός ή όχι ο περιορισμός αυτός της ελευθερίας της οδικής κυκλοφορίας θα κριθεί ad hoc.

δηλαδή η προστασία της μίας ατομικής ελευθερίας και ο ταυτόχρονος περιορισμός άλλης συνιστά ζήτημα πραγματικό, εξαρτώμενο κάθε φορά από τις συντρέχουσες συγκυρίες³¹.

B) Η θεωρία της «στάθμισης των συμφερόντων» κατά το ΓΟΣΔ

Ενώπιον παρόμοιων περιπτώσεων εφαρμογής των συνταγματικών δικαιωμάτων σε διαπροσωπικές σχέσεις βρέθηκε το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο³² (BVerfGE) (εφεξής ΓΟΣΔ), το οποίο καλούμενο να εντοπίσει τη λύση δύσκολων περιπτώσεων «σύγκρουσης» των δικαιωμάτων εφάρμοσε τη μέθοδο της «στάθμισης των συμφερόντων», που συνδέεται στενά με την αντίληψη που επικρατεί στη Γερμανία σχετικά με το «αξιολογικό σύστημα» και την «αξιολογική φύση» της έννομης τάξης³³. Δύο πολύ σημαντικές αποφάσεις του ΓΟΣΔ που αφορούν τη «στάθμιση των συμφερόντων» αναπτύσσονται κατωτέρω. Πρόκειται για τις αποφάσεις Luth και Blinkfuer.

ι) Υπόθεση Luth³⁴ - 15-01-1958 (στάθμιση της καλλιτεχνικής και οικονομικής ελευθερίας με την ελευθερία σκέψεως και εκφράσεως γνώμης)

Στην υπόθεση αυτή, ο Veit Harlan, γνωστός σκηνοθέτης του γερμανικού ναζιστικού καθεστώτος, θέλησε να συνεχίσει την κινηματογραφική του δραστηριότητα και μετά το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Ωστόσο, ο διευθυντής της υπηρεσίας τύπου του Αμβούργου, Luth, επιχείρησε να εμποδίσει την είσοδο αυτή του Harlan στο γερμανικό κινηματογράφο, κατηγορώντας τον τόσο σε ομιλία του προς εμπόρους και παραγωγούς κινηματογραφικών ταινιών όσο και σε επιστολή του προς εφημερίδες, ως οπαδό του εθνικοσοσιαλισμού, ενώ κάλεσε το κοινό να μποϊκοτάρει την ταινία του. Κατά του Luth, ασκήθηκε αγωγή με την οποία επιδιώχθηκε η καταδίκη του σε παράλειψη από τέτοιου είδους ενέργειες. Η αγωγή έγινε δεκτή με την αιτιολογία ότι η

³¹ Βλ. ΜΑΝΕΣΗ Αριστόβουλο Ι., *οπ. παρ.*, σελ. 65

³² Αξίζει να αναφερθεί ότι η μέθοδος της στάθμισης των συμφερόντων αναπτύχθηκε κυρίως από το πρώτο τμήμα του ΓΟΣΔ κυρίως τη δεκαετία του 1960 (βλ. *σχετ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ.*, *οπ. παρ.*, σελ. 248, υποσημ. 256).

³³ Βλ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ., *οπ. παρ.*, σελ. 248

³⁴ Βλ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ., *Εφαρμογές Συνταγματικού Δικαίου II, Συνταγματικά Δικαιώματα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 57-58

συμπεριφορά του Luth αντίκειται στα χρηστά ήθη (άρθρο 826 γερμΑΚ), ως επέμβαση στη σφαίρα της επαγγελματικής δραστηριότητας του ενάγοντος.

Κατά της απόφασεως αυτής, ο Luth άσκησε συνταγματική προσφυγή ενώπιον του ΓΟΣΔ. Η προσφυγή βασίζεται στο άρθρο 5 του γερμανικού Συντάγματος, το οποίο κατοχυρώνει την ελευθερία σκέψεως και εκφράσεως γνώμης, μία ελευθερία που αποτελεί τη βάση κάθε δικαιώματος. Κατά το ΓΟΣΔ, το αξιολογικό περιεχόμενο του Συντάγματος πρέπει να εξασφαλίζεται σε όλες τις περιοχές του δικαίου. Κατά συνέπεια, το περιεχόμενο του Συντάγματος προσδιορίζει και τη γενική ρήτρα των χρηστών ηθών του γερμανικού αστικού κώδικα. Ως εκ τούτου, η αγωγή κατά του Luth κακώς έγινε δεκτή με την αιτιολογία ότι οι ενέργειες του αντίκεινται στα χρηστά ήθη, δεδομένου ότι το άρθρο 5 του γερμανικού Συντάγματος προστατεύει όχι μόνο την απλή έκφραση γνώμης αλλά και την επιδιωκόμενη γενικότερη επίδραση.

Στην προκειμένη περίπτωση, κατά συνέπεια, το ΓΟΣΔ σταθμίζει τα οικονομικά και καλλιτεχνικά συμφέροντα του Harlan και την ελευθερία σκέψεως και εκφράσεως γνώμης του. Σύμφωνα με το ΓΟΣΔ, το οποίο εν τέλει κάνει δεκτή την προσφυγή του Luth, τα οικονομικά συμφέροντα του Harlan είναι αυτά που πρέπει να υποχωρήσουν, εφόσον το ενδιαφέρον του προσφεύγοντος ήταν γενικό ενδιαφέρον για τον γερμανικό κινηματογράφο, στο πλαίσιο δημόσιας συζήτησης, σε θέματα γενικής σημασίας. Προκύπτει, δηλαδή, ότι ο Luth ασκεί την ελευθερία έκφρασης εντός των επιτρεπόμενων ορίων άσκησης του εν λόγω δικαιώματος.

ι) Υπόθεση Blinkfuer³⁵ - 16-02-1969 (στάθμιση της οικονομικής ελευθερίας και της ελευθεροτυπίας με την ελευθερία πνευματικών αντιθέσεων)

Μετά την οικοδόμηση του τείχους του Βερολίνου, τρεις εκδοτικές εταιρίες εφημερίδων του συγκροτήματος Springer στο Αμβούργο, ανακοίνωσαν με έγγραφό τους προς τους πωλητές εφημερίδων να μην προβαίνουν στην πώληση εντύπων εφημερίδων που περιλαμβάνουν τη δημοσίευση των ραδιοφωνικών προγραμμάτων της Ανατολικής Γερμανίας, καθώς σε αντίθετη περίπτωση θα επανεξετάζαν το θέμα της συνέχισης των επαγγελματικών τους σχέσεων. Η εφημερίδα Blinkfuer, που συνέχισε να δημοσιεύει

³⁵ Βλ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ., *Εφαρμογές Συνταγματικού Δικαίου II, Συνταγματικά Δικαιώματα*, Εκδόσεις Σάκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 148-149

ραδιοφωνικά προγράμματα της Ανατολικής Γερμανίας, είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση των πωλήσεών της, με αποτέλεσμα ο εκδότης της εφημερίδας να εγείρει αγωγή για την αποκατάσταση της ζημίας. Το δικαστήριο απέρριψε την αγωγή με την αιτιολογία (παρόμοια με αυτή που έδωσε το ΓΟΣΔ στην προηγούμενη υπόθεση) ότι ο Springer, με την ενέργεια αυτή επιδίωξε πολιτικούς σκοπούς και όχι ιδιοτελείς επαγγελματικούς σκοπούς, ώστε να προσβάλλει την οικονομική – επαγγελματική ελευθερία της Blinkfuer.

Μετά την απόρριψη της αγωγής, ο εκδότης της Blinkfuer κατέθεσε συνταγματική αγωγή ενώπιον του ΓΟΣΔ. Το ΓΟΣΔ υποστήριξε ότι η έκκληση για οικονομικό αποκλεισμό (όπως τέλεσε στην παρούσα περίπτωση το συγκρότημα Springer κατά των εφημερίδων που δημοσιεύουν ραδιοφωνικά προγράμματα της Ανατολικής Γερμανίας) επιτρέπεται μόνο ως μέσο του πνευματικού αγώνα γνώμων. Επιπλέον, πρέπει να περιορίζεται μόνο στη διακήρυξη των πεποιθήσεων και να μην εκτείνεται στη χρησιμοποίηση μέσων που στερούν από τον αντίπαλο τη δυνατότητα να αποφασίζει ελεύθερα και χωρίς οικονομικές πιέσεις (όπως επεκτάθηκε η έκκληση του συγκροτήματος Springer, η οποία περιλάμβανε την επανεξέταση της συνέχισης των επαγγελματικών σχέσεων σε περίπτωση που η έκκληση δεν λαμβανόταν υπόψη). Η ελευθερία των πνευματικών αντιθέσεων δεν συμβαδίζει με την οικονομική πίεση, η οποία κρίνεται παράνομη.

Από τα ανωτέρω προκύπτει, ότι το ΓΟΣΔ, στη στάθμιση, στη συγκεκριμένη περίπτωση, της οικονομικής ελευθερίας και της ελευθεροτυπίας του εκδότη της Blinkfuer και της ελευθερίας των πνευματικών αντιθέσεων του συγκροτήματος, υπερισχύει η οικονομική ελευθερία του εκδότη της Blinkfuer, καθώς η ενέργεια του Springer (η έκκληση δηλαδή οικονομικού αποκλεισμού) δεν ασκείται εντός των ορίων της ελευθερίας των πνευματικών αντιθέσεων, αφού τείνει στον αποκλεισμό της κυκλοφορίας εντύπων λόγω του περιεχομένου τους και στην παρεμπόδιση της ελευθεροτυπίας μέσω της εκμετάλλευσης της ισχυρής θέσης αυτού που καλεί σε αποκλεισμό. Ως εκ τούτου, το ΓΟΣΔ έκανε δεκτή τη συνταγματική προσφυγή του εκδότη της Blinkfuer.

Γ) Κριτική³⁶ της θεωρίας της στάθμισης των συμφερόντων

Η θεωρία της στάθμισης των συμφερόντων, ως τρόπου διευθέτησης εννόμων αντιπαραθέσεων, παρά την επικράτησή της τόσο στην ελληνική όσο και σε ξένη νομολογία, δεν παύει να δημιουργεί πολλά ερωτήματα και να οδηγεί στην ανάπτυξη κριτικών διατυπώσεων.

Σκοπός κάθε θεωρίας, είναι ο συγκερασμός των αντιπαρατιθέμενων συμφερόντων. Το ερώτημα, ωστόσο, που τίθεται κάθε φορά είναι με ποιο τρόπο θα καταλήξουμε στον συγκερασμό αυτό, δηλαδή ποια θα είναι τα στάδια που θα ακολουθήσουμε για να καταλήξουμε στη συγκρότηση ενός πλήρους δικανικού συλλογισμού. Το πρόβλημα αυτό της επιφύλαξης ως προς την ύπαρξη πλήρους δικανικού συλλογισμού κατά την εφαρμογή της σταθμιστικής θεωρίας εντοπίζεται ως αντικείμενο κριτικής.

Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται³⁷ ότι η ασάφεια της μεθοδολογίας και ο ελλιπής καθορισμός του τρόπου εφαρμογής της θεωρίας της στάθμισης παρέχουν μία ευρεία εξουσία στο δικαστικό όργανο, το οποίο καλείται να εντοπίσει τις αντιθέσεις και να προβεί στην άρση αυτών χωρίς σαφή γενικά κριτήρια για την άρση των συγκρούσεων με τη μέθοδο αυτή. Ως εκ τούτου, το αρμόδιο δικαιοδοτικό όργανο, κατά τη δικαιοδοτική του κρίση, μη έχοντας «αντικειμενικά κριτήρια», δεν μπορεί εύκολα να αποκλίνει από την προσωπική του ιδεολογική και πολιτική κρίση.

Οι παραπάνω δυσχέρειες από την εφαρμογή της στάθμισης των συμφερόντων εντείνονται ακόμη περισσότερο με το επιχείρημα ότι η ιδέα της στάθμισης συνδέεται με το ενδεχόμενο ιεράρχησης των συνταγματικών κανόνων, άρα και με την αμφισβήτηση της αυξημένης ισχύος του Συντάγματος³⁸. Η προστασία της μίας με τον περιορισμό της άλλης ατομικής ελευθερίας μέσω της στάθμισης προϋποθέτει, όπως υποστηρίζεται από τους επικριτές της μεθόδου αυτής³⁹, ανισότητα των αγαθών και των διατάξεων που τις κατοχυρώνουν. Ωστόσο, μία τέτοια ανισότητα δεν μπορεί να υφίσταται στο

³⁶ Βλ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ., *Προβλήματα της Στάθμισης ως Νομικής Μεθόδου*, <http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/2566.pdf>

³⁷ Βλ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ., *Συνταγματικά δικαιώματα*, οπ. παρ., σελ. 249

³⁸ Βλ. σχετικά ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟ Π., *Δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων ή δικαστικός έλεγχος της νομιμότητας του Συντάγματος*, ΝοΒ 1988, σ. 13 - 35

³⁹ Βλ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ., οπ. παρ., σελ. 249

συνταγματικό κείμενο, καθώς υπάρχει τυπική ισοδυναμία των συνταγματικών διατάξεων⁴⁰ και ως εκ τούτου, ο δικαστής, κατά την εφαρμογή τους, δεν μπορεί να θεωρήσει ότι υπερτερεί μία υπέρ της άλλης⁴¹. Το ίδιο το Σύνταγμα δεν προβαίνει σε ιεράρχηση των διατάξεών του. Ακόμη και ο καθορισμός αναθεωρήσιμων και μη διατάξεων του άρθρου 110 παρ. 1 Συντ. και η διαφοροποίηση των διατάξεων των συνταγματικών κανόνων που δεν ισχύουν αν η χώρα κηρυχθεί σε κατάσταση πολιορκίας σύμφωνα με το άρθρο 48 παρ. 1 Συντ., δεν μπορεί να οδηγήσει σε καμία περίπτωση σε ιεράρχηση των συνταγματικών κανόνων. Κατά συνέπεια, δεν τίθεται θέμα αόριστης προτίμησης οποιασδήποτε συνταγματικής διάταξης σε βάρος άλλης, εκτός βέβαια εάν υπάρχει μεταξύ τους σχέση ειδικότητας⁴².

Δ) Επιχειρήματα υπέρ της θεωρίας της στάθμισης των συμφερόντων

Οι υποστηρικτές της θεωρίας της στάθμισης των συμφερόντων προβαίνουν σε απάντηση στα επιχειρήματα των επικριτών.

Η στάθμιση των συμφερόντων, ως ζήτημα πραγματικό, που οδηγεί στην προστασία μιας ατομικής ελευθερίας και στον περιορισμό της άλλης σε κάθε *in concreto* περίπτωση, είναι άρρηκτα εξαρτημένη και στενά συνδεδεμένη με τις συντρέχουσες συγκυρίες και τις εκάστοτε ιδιαίτερες συνθήκες και περιστάσεις. Αν και το αρμόδιο δικαιοδοτικό όργανο εμφανίζεται, όντως να έχει μια διακριτική ευχέρεια, η ευχέρεια αυτή καθοδηγείται από όσο το δυνατό πιο αντικειμενικές κρίσεις και ασκείται με κριτήρια αντικειμενικά, τα οποία είναι αποκλειστικά και μόνο οι ίδιες συνταγματικές επιταγές⁴³. Ως εκ τούτου, δεν υφίσταται, όπως υποστηρίζεται από επικριτές της σταθμιστικής μεθόδου, ασάφεια και ελλιπής καθορισμός του τρόπου εφαρμογής της υπό

⁴⁰ Για την αρχή της ισοδυναμίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και την απαγόρευση της ιεράρχησής τους βλ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Πρόδρομο Δ., *οπ. παρ.*, σελ. 128 επ., ΜΑΝΕΣΗ Αριστόβουλο Ι., *οπ. παρ.*, σελ. 65, ΡΑΪΚΟ Αθανάσιο Γ., *οπ. παρ.*, σελ. 236 επ., ΣΒΩΛΟ Α.- ΒΛΑΧΟ Γ., *Το Σύνταγμα της Ελλάδος*, Ερμηνεία – Ιστορία – Συγκριτικόν Δίκαιον, Μέρος Ι, Τόμος Α΄, Έκδοσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1954, σελ. 72, ΧΡΥΣΟΓΟΝΟ Κώστα Χ., *οπ. παρ.*, σελ. 102-103 καθώς και ΣτΕ 292/1984 ΤοΣ 1985 σελ. 511.

⁴¹ Εξαίρεση αποτελεί το δικαίωμα στη ζωή, το οποίο κρίνεται ότι με συσταλτική ερμηνεία ότι είναι το υπέρτερο και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να σταθμιστεί (βλ. ΡΑΪΚΟ Αθανάσιο Γ., *οπ. παρ.*, σελ. 236).

⁴² Βλ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Πρόδρομο Δ., *οπ. παρ.*, σελ. 129 και ΧΡΥΣΟΓΟΝΟ Κώστα Χ., *οπ. παρ.*, σελ. 102 επ.

⁴³ Βλ. ΜΑΝΕΣΗ Αριστόβουλο Ι., *οπ. παρ.*, σελ. 64-66

εξέταση θεωρίας. Αντιθέτως, υφίσταται μία μεθοδολογία προς την επίρρωση ενός δικανικού συλλογισμού πάγια τεκμηριωμένου.

Συγκεκριμένα ως προς τη μεθοδολογία της θεωρίας της στάθμισης, σε ένα **πρώτο στάδιο**, ο δικαστής καλείται να κατανοήσει την αξία των αντιπαρατιθέμενων συμφερόντων αξιολογώντας τα επιχειρήματα που προβάλλονται από τους διαδίκους. Σε ένα **δεύτερο στάδιο**, ο δικαστής προχωρά στη διατύπωση μίας κανονιστικής θεωρίας, η οποία θα συνθέτει και θα εξειδικεύει τις προβαλλόμενες συνταγματικές αρχές, κατά τέτοιο τρόπο ώστε να γίνει ακριβής ο καθορισμός της αξίας των εμπλεκόμενων συμφερόντων. Τέλος, σε **τρίτο στάδιο**, η θεωρία αυτή θα πρέπει να καταλήγει στη διατύπωση ενός ειδικότερου κανόνα, μίας δηλαδή εν δυνάμει γενικεύσιμης νομικής κρίσης, που να είναι επαρκώς θεμελιωμένη ενόψει των κριτηρίων της ολοκλήρωσης και της εξελικτικής συνοχής⁴⁴.

Όσον αφορά την υποτιθέμενη από τους οπαδούς της θεωρίας της στάθμισης προϋπόθεση της ιεράρχησης των συνταγματικά κατοχυρωμένων έννομων αγαθών, αναφέρεται ότι τα στοιχεία αυτά της κάθε in concerto περίπτωσης πρέπει να σταθμισθούν, δηλαδή να συνεκτιμηθούν υπό το φως του Συνταγματικού δικαίου πέρα από αυθαίρετες ιεραρχικές κατατάξεις και υποκειμενικές εκτιμήσεις ιδεολογικής ή πολιτικής υφής. Η επιλογή ενός θεμελιώδους δικαιώματος, σε βάρος κάποιου άλλου πρέπει να λάβει χώρα, εφόσον προηγουμένως έχει προηγηθεί η απαιτούμενη ερμηνευτική προσπάθεια της αναζήτησης της νοηματικής ενότητας του Συντάγματος⁴⁵ και σε καμία περίπτωση δεν υποστηρίζεται η τάση για a priori αξιολογική ιεράρχηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων⁴⁶ σε προτιμώμενα και σε μη προτιμώμενα⁴⁷. Με λίγα λόγια, η in abstracto προτίμηση οποιασδήποτε συνταγματικής διάταξης σε βάρος άλλης είναι

⁴⁴ Βλ. σχετικά με την ανάπτυξη των τριών αυτών σταδίων της στάθμισης συμφερόντων ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗ Κώστα, *Η συγκεκριμένη στάθμιση των συνταγματικών αξιών κατά τη δικαστική ερμηνεία του Συντάγματος*, Το Σύνταγμα, Τεύχος 3/2001

⁴⁵ Σχετικά με τη νομοθετική ενότητα του Συντάγματος βλ. ΤΣΑΤΣΟ Δημήτρη Θ., *οπ. παρ.*, σελ. 297

⁴⁶ Μία τέτοια a priori τάση παρατηρείται σε αλλοδαπές συνταγματικές τάξεις, όπως στην αμερικανική όπου γίνεται ιεράρχηση σε προτιμώμενες και μη προτιμώμενες ελευθερίες (preferred freedoms): βλ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟ Κώστα Χ., *οπ. παρ.*, σελ. 103.

⁴⁷ Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι στην ελληνική νομολογία υπήρξε μία απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, η ΑΠ 13/1999 γνωστή ως υπόθεση Μπαμπινιώτη (βλ. αναλυτικά παρακάτω), στην οποία υποστηρίχθηκε ότι η προστασία της ελευθερίας της επιστήμης (άρθρο 16 παρ. 1 Συντ.) και της ελευθερίας της έκφρασης (άρθρο 14 Συντ.) αποσκοπεί στη διαφύλαξη ύψιστων κοινωνικών αγαθών και ως εκ τούτου, προσβολές της προσωπικότητας που ενυπάρχουν στην ενάσκηση αυτών των ελευθεριών, δεν κρίνονται παράνομες διότι η προσωπικότητα έχει στη συγκεκριμένη περίπτωση υποδεέστερη σημασία σε σύγκριση με το προστατευόμενο αγαθό των ως άνω ελευθεριών.

απορριπτέα, εκτός βέβαια εάν υφίσταται μεταξύ αυτών των διατάξεων, όπως αναφέρθηκε, σχέση ειδικότητας, οπότε και επικρατεί η εφαρμογή της ειδικής διάταξης βάσει του κανόνα της υπεροχής της ειδικής έναντι της γενικής διατάξεως⁴⁸.

Οι διευκρινίσεις αυτές, μάλιστα, θα πρέπει να οδηγούν στην αποκρυστάλλωση μίας "θετικής" εικόνας των χαρακτηριστικών της στάθμισης, ώστε το αντικείμενο της ερευνητικής αναζήτησης να καθίσταται διακριτό και να αποφεύγονται άσκοπες αντιπαραθέσεις σχετικά με ενδεχόμενη λανθασμένη κατανόηση αυτού που ο ερμηνευτής – δικαστής εννοεί ως «στάθμιση».

E) Η σχέση της θεωρίας της στάθμισης των συμφερόντων με την πρακτική εναρμόνιση

Η στάθμιση των συμφερόντων συνιστά μία μέθοδο άρσης της σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων που βασίζεται στον καθορισμό προτεραιότητας ενός εξ' αυτών, προτεραιότητα η οποία κρίνεται από το πραγματικό της κάθε περίπτωσης. Η περιπτώσιολογική αυτή κρίση, όπως προαναφέρθηκε, δίνει στο δικαστή μία ευρεία εξουσία, την οποία δεν διαθέτει με την απλή ερμηνεία των νόμων⁴⁹. Για το λόγο αυτό, η θεωρία αυτή επικρίθηκε, όπως αναλύθηκε ανωτέρω, με αποτέλεσμα να μην εφαρμόζεται πλέον ως αυτόνομη μέθοδος, αλλά σε συνδυασμό με νέες μεθόδους άρσης της σύγκρουσης των δικαιωμάτων.

Μία εκ των νέων αυτών μεθόδων είναι και η πρακτική εναρμόνιση⁵⁰, η οποία βασίζεται στην ουσία στη σταθμιστική θεωρία, επιδιώκοντας, ωστόσο, την άρση της σύγκρουσης κατά τρόπο ώστε να επιτυγχάνεται η μεγαλύτερη δυνατή άσκηση όλων των συγκρουόμενων δικαιωμάτων (και όχι η άσκηση του ενός και ο περιορισμός του άλλου) με τον ανάλογο περιορισμό τους⁵¹. Η πρακτική εναρμόνιση προβαίνει σε αποδοχή μη ρητών περιορισμών των συνταγματικών δικαιωμάτων (δηλαδή εφαρμόζεται στις περιπτώσεις που δεν προβλέπεται επιφύλαξη του νόμου), που πηγάζουν από τη

⁴⁸ Βλ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Πρόδρομο Δ., *οπ. παρ.*, σελ. 129 και ΧΡΥΣΟΓΟΝΟ Κώστα Χ., *οπ. παρ.*, σελ. 102-103

⁴⁹ Βλ. ΡΑΪΚΟ Αθανάσιο Γ., *οπ. παρ.*, σελ. 236

⁵⁰ Βλ. σχετικά με την πρακτική εναρμόνιση ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Πρόδρομο Δ., *οπ. παρ.*, σελ. 132, ΡΑΪΚΟ Αθανάσιο Γ., *οπ. παρ.*, σελ. 236 επ., ΧΡΥΣΟΓΟΝΟ Κώστα Χ., *οπ. παρ.*, σελ. 104-105

⁵¹ «Γενικότερα η αρχή της πρακτικής εναρμόνισης συνεπάγεται την απαίτηση σεβασμού της εύλογης σχέσης των χρησιμοποιούμενων μέσων, προς τον επιδιωκόμενο σκοπό ή της συνάφειας του μέσου προς το σκοπό» βλ. ΜΑΝΙΤΑΚΗ Αντώνη Ν., *Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994, σελ. 184

συστηματική ερμηνεία του Συντάγματος, με στόχο την εξασφάλιση της εφαρμογής όλων των εν συγκρούσει διατάξεων⁵². Ωστόσο, και στην περίπτωση της πρακτικής εναρμόνισης, η αμοιβαία οριοθέτηση των δύο ή περισσότερων συνταγματικά κατοχυρωμένων έννομων αγαθών θα κριθεί στην εκάστοτε περίπτωση. Δηλαδή, όπως και στην στάθμιση συμφερόντων, δεν υπάρχουν εκ των προτέρων αντικειμενικά κριτήρια για την άρση της σύγκρουσης.

Στ) Η σχέση της θεωρίας της στάθμισης των συμφερόντων με την αρχή της αναλογικότητας

Με τη μέθοδο της «στάθμισης των συμφερόντων», όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, επαφίεται στο δικαιοδοτικό όργανο η στάθμιση των δύο αντιτιθέμενων δικαιωμάτων της *in concreto* σύγκρουσης, στοιχείο το οποίο δεν δημιουργεί ασφάλεια και σαφήνεια στο νομικό χώρο. Για το λόγο αυτό, η «στάθμιση των συμφερόντων» εκλείπει ως αυτοτελής μέθοδος σήμερα. Η χρήση της παρατηρείται ότι συνδυάζεται και με άλλες μεθόδους, και κυρίως με την αρχή της αναλογικότητας, την πιο διαδεδομένη μέθοδο άρσης της σύγκρουσης των δικαιωμάτων ιδιαιτέρως στην ελληνική νομολογία. Ως εκ τούτου, κρίνεται σκόπιμο στο παρόν κεφάλαιο να αναπτυχθεί η σχέση που υφίσταται μεταξύ των δύο μεθόδων, κατά πόσο αυτές συμπίπτουν και σε τι διαφέρουν.

Η αρχή της αναλογικότητας εισάγεται στο ελληνικό νομικό σύστημα με την απόφαση 2112/1984 του Συμβουλίου της Επικρατείας⁵³ και ρητώς στο Σύνταγμα (άρθρο 25 παρ. 1 εδ. δ') με την αναθεώρηση του 2001, σηματοδοτώντας μία σημαντική εξέλιξη της δικανικής κρίσεως. Με τη χρησιμοποίηση αυτής της νέας μεθόδου από τη νομολογία, η αρχή αυτή εδραιώνεται και καθιερώνεται ως αυτοτελής δικανικός συλλογισμός. Σύμφωνα με την ανωτέρω απόφαση, η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί συνάρτηση τριών στοιχείων : του **μέσου**, του **σκοπού** και της **πραγματικής καταστάσεως**. Συγκεκριμένα, «αναλογικότητα ορίζεται η συνάφεια (εύλογη σχέση) που πρέπει να

⁵² Δηλαδή την εφαρμογή και των δύο συγκρουόμενων δικαιωμάτων (βλ. σχετ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ., *οπ. παρ.*, σελ. 250).

⁵³ Βλ. ΣΚΟΥΡΗ Β., *Η συνταγματική αρχή της αναλογικότητας και οι νομοθετικοί περιορισμοί της επαγγελματικής ελευθερίας, Παρατηρήσεις στην απόφαση 2112/1984 του Συμβουλίου της Επικρατείας*, ΕλλΔικ 1987, σελ. 773 επ., και ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΑ - ΘΕΟΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Δ., *Η αρχή της αναλογικότητας στο εσωτερικό δημόσιο δίκαιο*, Εκδόσεις Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 1989, σελ. 15 - 29

υπάρχει μεταξύ λαμβανομένου μέτρου και επιδιωκόμενου σκοπού και το οποίο μέτρο πρέπει να συνάπτεται προς την πραγματική κατάσταση που πρόκειται να ρυθμίσει»⁵⁴. Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη στο χώρο της θεωρίας, η οποία βασίζεται κατά πολύ στη νομολογία του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου, μπορούμε να κάνουμε λόγο για διάκριση μεταξύ *lato* και *stricto sensu* αναλογικότητας⁵⁵. Με την πρώτη έννοια η θεωρία επιχειρεί μέσω ενός συστηματικού ελέγχου να αξιολογήσει την καταλληλότητα του περιοριστικού μέτρου ενόψει του σκοπού του και εν συνεχεία να εκτιμήσει την αναγκαιότητα του περιορισμού ενόψει των συνεπειών του. Με τη δεύτερη έννοια, η θεωρία επιχειρεί να καταλήξει στην ανεύρεση της *stricto sensu* αναλογίας (εύλογης σχέσης) μεταξύ της επιδίωξης του σκοπού και της εκπλήρωσης των αξιών που προσβάλλονται με το κρινόμενο μέτρο⁵⁶.

Ο δικαστής καλείται να ελέγξει στην ουσία τη συνταγματικότητα ενός περιοριστικού μέτρου. Με την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας εξετάζει πρωταρχικά κατά πόσο το μέτρο αυτό είναι **κατάλληλο** (ή πρόσφορο, κατά μία άλλη διατύπωση) για την προώθηση ενός θεμιτού νομοθετικού σκοπού. Ειδικότερα, η δικαιολόγηση του περιοριστικού μέτρου γίνεται με την επίκληση ενός σκοπού που συνδέεται εξ αρχής με μία συνταγματική διάταξη, χωρίς να γίνεται αναφορά στη σχέση "αναλογίας" μεταξύ των αντιπαρατιθέμενων συμφερόντων. Ο έλεγχος της καταλληλότητας, κατά συνέπεια, υπό την αυστηρά τελεολογική του ερμηνεία, διαφοροποιείται σημαντικά από την έννοια της συγκεκριμένης στάθμισης των συνταγματικών αξιών⁵⁷.

Στο ίδιο συμπέρασμα μπορεί να καταλήξει κανείς και για το δεύτερο στάδιο της αρχής της αναλογικότητας, δηλαδή το στάδιο ελέγχου της **αναγκαιότητας**. Συγκεκριμένα, στο στάδιο αυτό ο δικαστής καλείται να εξετάσει εάν το περιοριστικό μέτρο συνιστά μία απολύτως αναγκαία επιλογή προς την επίτευξη ορισμένου σκοπού, ενόψει της σύγκρισης της κρινόμενης πράξης με άλλα, λιγότερο επαχθή νομοθετικά μέτρα για τα θιγόμενα συμφέροντα. Ο έλεγχος της αναγκαιότητας, λοιπόν, συγκροτείται

⁵⁴ Βλ. ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΑ - ΘΕΟΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Δ., *Η αρχή της αναλογικότητας*, οπ. παρ., σελ. 24

⁵⁵ Βλ. ΓΕΡΟΝΤΑ Α., *Η αρχή της αναλογικότητας στο Γερμανικό δημόσιο δίκαιο*, ΤοΣ 1983, σελ. 23 - 26

⁵⁶ Βλ. σχετ. ΤΣΑΤΣΟ Δημήτρη Θ., οπ. παρ., σελ. 245 - 248, ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Πρόδρομο Δ., οπ. παρ., σελ. 176-182, ΧΡΥΣΟΓΟΝΟ Κώστα Χ., οπ. παρ., σελ. 87-91

⁵⁷ Βλ. ΔΑΛΑΚΟΥΡΑ Θ., *Αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού*, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1993, σελ. 54-59

ως μία στάθμιση του κόστους της νομοθετικής επιλογής ενόψει του οφέλους που από αυτήν αποκομίζεται⁵⁸. Από τα ως άνω, παρατηρείται ότι το στάδιο του ελέγχου της αναγκαιότητας της αρχής της αναλογικότητας διαφοροποιείται και αυτό σε σημαντικό βαθμό από την έννοια της συγκεκριμένης στάθμισης των συνταγματικών αξιών⁵⁹.

Όπως εξετάστηκε, η στάθμιση διαφοροποιείται από τα δύο πρώτα στάδια της αρχής της αναλογικότητας (έλεγχος καταλληλότητας και έλεγχος αναγκαιότητας). Παρατηρείται, ωστόσο, ότι η στάθμιση συνιστά την ερμηνευτική εκείνη μέθοδο η οποία προσιδιάζει στην αρχή της *stricto sensu* αναλογικότητας, δηλαδή στο τρίτο στάδιο της αρχής της αναλογικότητας. «Η *stricto sensu* αναλογικότης αναφέρεται προ πάντων στην ορθή σχέση μεταξύ μέτρου και σκοπού και ειδικότερα στην ορθή σχέση μεταξύ του κανόνα δικαίου και της *in concreto* πραγματικής καταστάσεως»⁶⁰. Η αρχή της *stricto sensu* αναλογικότητας επιτάσσει, κατά συνέπεια την αναλογική εκπλήρωση των αντιπαραιθήμενων συμφερόντων. Ως εκ τούτου, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η συγκεκριμένη στάθμιση θα αποτελέσει τον τρόπο ικανοποίησης της *stricto sensu* αναλογικότητας. Για το λόγο αυτό, υποστηρίζεται ότι στην ουσία, η μέθοδος της «στάθμισης των συμφερόντων» ταυτίζεται με το τρίτο στάδιο της αρχής της αναλογικότητας.

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι η «στάθμιση» συνιστά διαφορετική μορφή δικανικού συλλογισμού από τον έλεγχο της καταλληλότητας και τον έλεγχο της αναγκαιότητας του περιοριστικού μέτρου, αν και το πεδίο εφαρμογής και των τριών αυτών μορφών παραμένει κοινό⁶¹, καθώς τόσο η στάθμιση όσο και η διάγνωση της καταλληλότητας και της αναγκαιότητας αποτελούν μεθόδους ελέγχου της συνταγματικότητας των κρατικών πράξεων εν γένει. Από την άλλη, διαπιστώνεται ότι η «στάθμιση» ταυτίζεται στην ουσία με το τρίτο στάδιο της αρχής της αναλογικότητας, δηλαδή με τη *stricto sensu* αναλογικότητα.

⁵⁸ Για την αρχή της στάθμισης κόστους - οφέλους, βλ. ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΑ - ΘΕΟΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Δ., *οπ. παρ.*, σελ. 36 - 50 και 54 - 63, ΓΕΡΟΝΤΑ Α., *οπ. παρ.*, σελ. 25 - 26

⁵⁹ Βλ. ΔΑΛΑΚΟΥΡΑ Θ., *οπ. παρ.*, σελ. 112 επ.

⁶⁰ Βλ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟ Κώστα Χ., *οπ. παρ.*, σελ. 88

⁶¹ Βλ. ΔΑΛΑΚΟΥΡΑ Θ., *οπ. παρ.*, σελ. 119

ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ: ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Στη δεύτερη αυτή ενότητα της παρούσας εργασίας επιχειρείται η παρουσίαση ελληνικών δικαστικών αποφάσεων στις οποίες εφαρμόζεται η θεωρία της στάθμισης των συμφερόντων. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, όπως αναπτύχθηκε και στην πρώτη ενότητα, η μέθοδος της σταθμίσεως, αν και αρχικά αποτέλεσε αυτόνομη μέθοδος, συνδυάζεται συνήθως με τη μέθοδο της πρακτικής εναρμόνισης και με την αρχή της αναλογικότητας. Ο συνδυασμός αυτός γίνεται φανερός και στις αποφάσεις που εκτίθενται κατωτέρω.

Στην παρούσα ενότητα, κρίνεται σκόπιμο να παρουσιαστούν οι νομολογιακές αποφάσεις με ένα τίτλο και την περίληψή τους, ενώ για τις σημαντικότερες από αυτές παρατίθεται ολόκληρο το κείμενο του Δικαστηρίου και ένας σύντομος σχολιασμός. Δεδομένου ότι οι αποφάσεις που συναντά κανείς στη νομολογία όσον αφορά τη στάθμιση των συμφερόντων είναι αρκετές, στην παρούσα εργασία έχουν επιλεγεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε να καλύπτεται ένα μεγάλο φάσμα δικαιωμάτων στην πάροδο του χρόνου. Κατά συνέπεια, παρουσιάζονται αποφάσεις που αφορούν διάφορα δικαιώματα και που έχουν εκδοθεί τόσο τις προηγούμενες δεκαετίες όσο και πολύ πρόσφατα.

I. Απόφαση ΣτΕ 2491/1976 (Υπόθεση των εθνικών ιδεωδών συγγενών οργάνου σωμάτων ασφαλείας)

Περίληψη

Η υπό του άρθρου 2 παρ. 1 εδ. β. ν.δ. 1970/72 καθιερωμένη προϋπόθεση απόλυτης αφοσίωσης της μέλλουσας συζύγου του κατώτερου οργάνου των σωμάτων ασφαλείας προς τα εθνικά ιδεώδη, δεν υπερβαίνει τα όρια του συνταγματικού ανεκτού του δικαιώματος ελευθερίας επιλογής συζύγου. Η συνεκτίμηση όμως για τη χορήγηση άδειας γάμου, των μέχρι β' βαθμό συγγενών της συζύγου, κείται πέραν των υπό του Συντάγματος, δυνάμεων να θεσπισθούν περιορισμοί, και είναι ανίσχυρη.

II. Απόφαση ΣτΕ 10/1988 (Το πολεοδομικό κεκτημένο)

A. Σύντομος Σχολιασμός⁶²

Με την απόφαση ΣτΕ 10/1988 καθιερώθηκε η έννοια του "πολεοδομικού κεκτημένου". Στην απόφαση αυτή ο δικαστής καλείται να σταθμίσει τη συνταγματική αξία του περιβάλλοντος (άρθρο 24 παρ. 1 του Σ) ενόψει της εξυπηρέτησης της "λειτουργικότητας και ανάπτυξης των οικισμών" και της εξασφάλισης των "καλύτερων δυνατών όρων διαβίωσης των κατοίκων" (άρθρο 24 παρ. 2 του Σ). Ήδη στα πρώτα σημεία του σκεπτικού της απόφασης ο δικαστής παρουσιάζει τα δεδομένα του δικανικού συλλογισμού: τα μέτρα που λαμβάνει ο νομοθέτης προκειμένου να πραγματοποιηθεί η χωροταξική αναδιάρθρωση της χώρας και η πολεοδομική ανάπτυξη των οικιστικών περιοχών θα πρέπει να συντελούν "στην αναβάθμιση του οικιστικού περιβάλλοντος προς τον σκοπό της βελτιώσεως της ποιότητας ζωής". Η δικανική κρίση συνεχίζει με τον εντοπισμό των επιπτώσεων της συγκεκριμένης ρύθμισης ενώ οδηγείται στη διατύπωση ενός ειδικότερου κανόνα: η μεταβολή των υφιστάμενων όρων δομήσεως των σχεδίων πόλεων είναι επιτρεπτή "μόνον - υπό την έννοιαν ότι δια της εισαγόμενης νέας ρυθμίσεως θα βελτιώνονται ακόμη περισσότερο οι συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων". Η απόφαση, βέβαια, αυτή δε συνιστά υπόδειγμα συγκεκριμένης στάθμισης των συνταγματικών αξιών, καθώς στο σκεπτικό της δύσκολα μπορεί κανείς να εντοπίσει μία αποσαφηνισμένη διάγνωση των αντιπαρατιθέμενων συμφερόντων. Αυτό που, όμως, ενδιαφέρει στο σημείο αυτό είναι ότι ακολουθείται μία μεθοδολογική υπαγωγική διαδικασία, καθώς ο δικαστής δεν αρκείται στην απλή αντιπαραθέση των εμπλεκόμενων συνταγματικών διατάξεων, αλλά επιχειρεί να εμβαθύνει σε ειδικότερες νομικές προτάσεις, οι οποίες οδηγούν σε πληρέστερη θεμελίωση της δικανικής κρίσης.

⁶² Βλ. ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗ Κώστα, *Η συγκεκριμένη στάθμιση των συνταγματικών αξιών κατά τη δικαστική ερμηνεία του Συντάγματος*, Το Σύνταγμα, Τεύχος 3/2001

Β. Κείμενο Απόφασης

Αριθμός 10/1988

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ

Συγκείμενον εκ των μελών αυτού Θ. Κουρουσοπούλου, Προέδρου, Μ. Δεκλερή, Κ. Μ. Χαλαζωνίτη, Δ. Μαργαρίτη, Π. Αθανασοπούλου, Α. Μ., Τ. Κουνδούρου, Αδ. Φαρμάκη, Χ. Μακρίδη, Γ. Κοσμά, Γ. Δεληγιάννη, Ν. ΠαπαΔ., Ν. Παραρά, Συμβούλων της Επικρατείας, Κ. Μενουδάκου και Αικ. Συγγούνα, Παρέδρων του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Συνεδριάσαν δημόσια εν τω ακροατηρίω του τη 11η Δεκεμβρίου 1987, παρούσης και της Γραμματέως του Συμβουλίου της Επικρατείας, Σ. Κεχαγιά, δια να επιλύση το δια της υπ' αριθ. 2294/1987 αποφάσεως του Δ' Τμήματος παραπεμφθέν ενώπιον αυτής μείζονος σπουδαιότητος και γενικωτέρας σημασίας ζήτημα, προκύψαν εκ της από 1ης Ιουνίου 1986 αιτήσεως:

τ η ς Σ. συζύγου Χρ. Π., κατοίκου Αμαρουσίου Αττικής, οδός Π. αριθμός 26, παραστ.ς δια του πληρεξουσίου της δικηγόρου Επ. Σπηλιωτοπούλου (ΑΜ 643/87), τον οποίον διώρισεν εις το ακροατήριον,

κ α τ ά του Δήμου Αμαρουσίου, παραστάντος δια του πληρεξουσίου του δικηγόρου Θ. Παπαδοπούλου (ΑΜ 1007/87), δυνάμει αποφάσεως του Δημάρχου,

κ α ι των παρεμβαινόντων 1. Β. Δ. Α., επιχειρηματίου, κατοίκου Αθηνών, οδός Α. αριθμός 106, παραστάντος δια των πληρεξουσίων του δικηγόρων Π. Τσαλκάνη (ΑΜ 899/87) και Ιω. Ευδοπούλου (ΑΜ 717/87), τους οποίους διώρισεν επ' ακροατηρίου, 2. ΤΕΧΝΙΚΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ, Νομικού Προσώπου Δημοσίου Δικαίου εδρεύοντος εν Αθήναις και επί της οδού Κ. Σ. αριθμός 4, παραστάντος δια του πληρεξουσίου του δικηγόρου Κ. Ροντήρη (ΑΜ 982/87), δυνάμει πληρεξουσίου,

Εις την δίκην παρέστη Ο Υπουργός Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων δια του Ευσ. Κουρογένη, Συμβούλου της Διοικήσεως, π ε ρ ί ακυρώσεως της υπ' αριθμ. 750/30-5-1986 πράξεως αναθεωρήσεως της υπ' αριθμ. 128/1983 οικοδομικής αδειάς του Προϊσταμένου των Τεχνικών Υπηρεσιών του Δήμου Αμαρουσίου.

Α κ ο ύ σ α ν του Εισηγητού, Συμβούλου της Επικρατείας, Π. Παραρά, αναγνόντος και αναπτύξαντος την έκθεσιν αυτού.

Α κ ο ύ σ α ν του πληρεξουσίου της αιτούσης, αναπτύξαντος και προφορικώς τους λόγους της υπό κρίσιν αιτήσεως και αιτησαμένου την παραδοχήν αυτής και του πληρεξουσίου του καθ' ου η αίτησις Δήμου και των πληρεξουσίων των παρεμβαινόντων και του αντιπροσώπου του Υπουργού αιτησαμένων την απόρριψιν ταύτης.

Ι δ ό ν τ α σ χ ε τ ι κ á έ γ γ ρ α φ α

Σκεφθέν κατά τον Νόμον

Επειδή, δια της υπό κρίσιν αιτήσεως, δια την οποίαν κατεβλήθησαν τα νόμιμα τέλη (υπ' αριθμ. 8784049 και 8784051 του έτους 1986 διπλ. εισπράξεως του Ταμείου Δικαστικών Εισπράξεων Αθηνών) και το παράβολον (υπ' αριθμ. 91009 και 1295255 του έτους 1986 γραμμ. παραβόλου), ζητείται, εμπροθέσμως και εν γένει παραδεκτός, η ακύρωσις της υπ' αριθμ. 750/30-4-86 οικοδομικής αδειας, εκδοθείσης υπό του Προϊσταμένου Τεχνικών Υπηρεσιών του Δήμου Αμαρουσίου, με την οποία ανεθεωρήθη, με αποδοχή ευνοϊκωτέρων όρων, η προγενεστέρα υπ' αριθμ. 128/83 οικοδομική άδεια δια της οποίας είχε επιτραπεί εις τον Β. Α. η κατασκευή τετραορόφου οικοδομής με Ρ. επί ακινήτου παρά τας οδούς Π. και Κ., εις το Αμαρούσιον Αττικής, και ακριβώς όπισθεν της οικοδομής της αιτούσης. Επειδή, η υπόθεσις εισήχθη εις την Ολομέλειαν του Δικαστηρίου τούτου κατόπιν της υπ' αριθμ. 2294/87 αποφάσεώς του Δ' Τμήματος, δια της οποίας παρεπέμφθη προς επίλυσιν, λόγω σπουδαιότητας, το ζήτημα της συνταγματικότητας των διατάξεων των άρθρων 8 και 9 παρ. 3 του νέου Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού (Ν. 1577/85).

Επειδή, εις την δίκην παρεμβαίνει νομοτύπως ο Β. Αναγνωστόπουλος, υπέρ του οποίου εκδόθηκε η άδεια, έχων έννομον συμφέρον προς διατήρησιν της ισχύος της προσβαλλομένης πράξεως, καθώς και το Τεχνικόν Επιμελητήριον Ελλάδος, προδήλως ενδιαφερόμενον (βλ. άρθρ. 4 του ν. 1486/84, φ. 161, που αντικατέστησε το άρθρ. 4 του πρ.δ/τος της 27.11/14-12-1926, περί κωδικοποιήσεως των περί Τεχνικού Ε. διατάξεων) δια την τήρησιν των πολεοδομικών διατάξεων και την οικιστικήν διαμόρφωσιν των χώρων κατά τρόπον εξυπηρετούντα, από απόψεως λειτουργικότητας και περιβάλλοντος, τους κατοίκους (πρβλ. και ΣΕ 4576/77).

Επειδή, κατά τον χρόνον εκδόσεως της αρχικής οικοδομικής αδειας (1983), εις την επίδικον περιοχήν ίσχυε το πανταχόθεν ελεύθερον σύστημα με συντελεστήν δομήσεως των οικοπέδων αρχικώς 1,60 (βλ. το από 31-1-1970 β.δ. "περί τροποποιήσεως και επεκτάσεως των ρυμοτ. σχεδίων Αμαρουσίου και Χαλανδρίου κλπ", φ. 21/70 Δ', άρθρα 5 και 6), ο οποίος εν συνεχεία εμειώθη σε 1,20 με μέγιστον αριθμόν ορόφων 5 και μέγιστον ύψος των κτιρίων 17,00 μέτρα (βλ. πρ. διατάγματα της 29-7-78, φ. 389/78 Δ', ως και της 10.10.79 φ. 618/79 α', άρθρον 2, όπου ορίζονται οι ρυθμίσεις του IV τομέως, όπου και τα επίδικα ακίνητα). Επί του συστήματος λοιπόν ισχύουν συμπληρωματικός και οι συναφείς με αυτό διατάξεις του ν.δ./τος 8/73 (ΓΟΚ), όπου ωρίζοντο τα εξής: "□ρθρ. 6 παρ. 1. Εκ της θέσεως των κτιρίων ως προς τα όρια των οικοπέδων διακρίνονται τα ακόλουθα συστήματα δομήσεως: α) δ) Πανταχόθεν ελεύθερον σύστημα, καθ' ο τα επί των οικοπέδων ανεγειρόμενα κτίρια ουδενός των ορίων του οικοπέδου εφάπτονται. άρθρ. 34 παρ. 1. Η μέγιστη καλυπτομένη υπό του κτιρίου επιφάνεια παντός εν γένει οικοπέδου ισούται το πολύ προς τα 0,40 της όλης επιφανείας αυτού. Παρ. 2. Ειδικαί διατάξεις καθορ.σαι εις οιανδήποτε περιοχήν του πανταχόθεν ελευθέρου συστήματος ποσοστά καλύψεως μεγαλύτερα των δια του παρόντος καθοριζομένων πάουν ισχύουσαι από της ισχύος του παρόντος. Παρ. 3. Ειδικαί διατάξεις καθορ.σαι εις οιανδήποτε περιοχήν του πανταχόθεν ελευθέρου συστήματος

ποσοστά κάλυψης μικρότερα των δια του παρόντος καθοριζόμενων εξακολουθούν ισχύουσαι. άρθρ. 38 παρ. 1. Το κτίριον κατά την κυρίαν όψιν αυτού τοποθετείται εις απόστασιν από της ρυμοτομικής γραμμής τουλάχιστον ίσην προς το πλάτος του προκηπίου. Παρ. 2. Όταν εις το ρυμοτομικόν σχέδιον ή τον ειδικόν κανονισμόν δεν καθορίζεται προκήπτον, ως γραμμή δομήσεως θεωρείται η απέχουσα 4,00 μέτρα από της ρυμοτομικής γραμμής. Παρ. 3. Η ελαχίστη απόστασις του κτιρίου από των πλαγίων και οπισθίων ορίων του οικοπέδου ισούται προς 0,3 Η, ένθα Η το κατά την παράγρ. 1 του άρθρου. 35 αντιστοιχούν εις τον συντελεστήν δομήσεως του οικοπέδου μέγιστον ύψος του κτιρίου, μετρούμενον από της νομίμου αφητηρίας. Η ως άνω απόστασις, εφαρμοζομένη από της στάθμης του εδάφους, δεν δύναται να είναι μικρότερα της υπό των ειδικών διατάξεων καθοριζομένης ως ελαχίστης και πάντως ουχί μικρότερα των 2,50 μέτρων". Εν συνεχεία, εδημοσιεύθη ο Νόμος 1577/85, "Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός" φ. 210/18-12-1985 Α', του οποίου η ισχύς άρχισε από τις 18-2-1986 (άρθρ. 35), δι' αυτού δε κατηργήθησαν (άρθρ. 31) οι παρατεθείσες διατάξεις του ΓΟΚ του 1973, ως και τα διάφορα οικοδομικά συστήματα που μέχρι τότε ίσχυαν, και ετέθησαν οι ακόλουθοι γενικοί κανόνες: "άρθρο 8 παρ. 1 Μέγιστο επιτρεπόμενο ποσοστό κάλυψης του οικοπέδου ορίζεται το 70% της επιφάνειάς του. Γενικές και ειδικές διατάξεις που καθοP.v, άμεσα ή έμμεσα, μικρότερα ή μεγαλύτερα ποσοστά κάλυψης, κατά τον κανόνα ή κατά παρέκκλιση, παύουν να ισχύουν από την δημοσίευση του νόμου αυτού.... Εφεξής, κατά την έγκριση, επέκταση ή αναθεώρηση ρυμοτομικών σχεδίων, μπορεί να ορίζεται ποσοστό κάλυψης μικρότερο από 70%.... άρθρο 9 παρ. 1. Το κτίριο τοποθετείται ελεύθερα μέσα στο οικόπεδο. Όπου το κτίριο δεν εφάπτεται με τα πίσω και πλάγια όρια του οικοπέδου, αφήνεται απόσταση $\Delta=3+0,10 H$ (όπου Η το πραγματοποιούμενο ύψος του κτιρίου, σε περίπτωση που εξαντλείται ο συντελεστής δόμησης, ή το μέγιστο επιτρεπόμενο, σε περίπτωση που δεν εξαντλείται ο συντελεστής αυτός). Παρ. 2. Κατ' εξαίρεση από την προηγούμενη παράγραφο, κατά την έγκριση, επέκταση, ή αναθεώρηση σχεδίων πόλεων, είναι δυνατό να καθορίζονται περιορισμοί για τη θέση του κτιρίου σε σχέση με τα όρια του οικοπέδου, εφόσον αιτιολογούνται από την αντίστοιχη μελέτη της περιοχής. Παρ. 3 (προστεθείσα υπό μορφήν τροπολογίας κατά την συζήτησιν του νομοσχεδίου εις την Βουλήν). Σε περίπτωση που υπάρχει σε όμορο οικόπεδο κτίριο κατοικίας που είχε ανεγερθεί, πριν από την ισχύν του νόμου αυτού, σε υποχρεωτική απόσταση από το κοινό όριο και όταν η απόσταση αυτή είναι μικρότερη από την απόσταση Δ της παραγρ. 1 του κτιρίου που πρόκειται να ανεγερθεί, τότε αυτό τοποθετείται σε απόσταση τουλάχιστον 2,50 μ. από το κοινό όριο, και σε όσο τμήμα προβάλλεται στο κοινό όριο η απέχουσα όψη του κτιρίου που προϋφίσταται. Τα παραπάνω ισχύουν υπό την προϋπόθεση ότι εξασφαλίζεται, στο προς οικοδόμηση οικόπεδο, κτίριο με διάσταση τουλάχιστον 8,00 μ., διαφορετικά ισχύει η παράγραφος 1 του άρθρου αυτού.... Παρ. 7. Το μέγιστο επιτρεπόμενο ύψος του κτιρίου ορίζεται σε συνάρτηση με τον επιτρεπόμενο συντελεστή δόμησης της περιοχής ως εξής: για συντελεστή δόμησης έως και 1.2 ύψος 18 μέτρα... Παρ. 8. Γενικές και ειδικές διατάξεις που θεσπίζουν μέγιστο επιτρεπόμενο ύψος διαφορετικό από το προβλεπόμενο στην προηγούμενη παράγραφο καταργούνται.... Εφεξής, κατά την έγκριση, επέκταση ή αναθεώρηση σχεδίων πόλεων, είναι δυνατό να καθορίζονται ύψη κτιρίων μικρότερα από τα οριζόμενα στην προηγούμενη παράγραφο. άρθρο 28 παρ. 1. Οι διατάξεις του πολεοδομικού κανονισμού (άρθρα 2 έως και 25 του παρόντος) ισχύουν για τις περιοχές εντός εγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου". "Όπως προκύπτει από τις ως άνω διατάξεις

του νέου ν. 1577/85 για τις περιοχές που ευρίσκονται εντός εγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου, αφ' ενός μεν τίθεται ως γενικός κανών ότι οι ανεγειρόμενες οικοδομές επιτρέπεται να καλύπτουν μέχρι το 70% της επιφανείας του οικοπέδου, παρέχεται δε απλώς η ευχέρεια σε ρυμοτομικά σχέδια που θα εκδοθούν μετά την ισχύ του νόμου αυτού να προβλεφθεί ποσοστόν καλύψεως μικρότερο του 70%. Αφ' ετέρου δε κατηγορήθη το πανταχόθεν ελεύθερο σύστημα, όπως άλλωστε και τα άλλα οικοδομικά συστήματα, και ωρίσθη ότι το κτίριο τοποθετείται εφεξής ελεύθερα μέσα στο οικόπεδο, σε περίπτωση δε που δεν εφάπτεται με τα πλάγια και οπίσθια όρια (άρα, κατ' αρχήν, δύναται και να εφάπτεται), τότε πρέπει να αφεθεί απόσταση ίση με το $3+0,10 \times H$, όπου H το ύψος του κτιρίου, εφ' όσον εξαντλείται ο συντελεστής δομήσεως, ή το μέγιστο επιτρεπόμενο ύψος. Κατ' εξαίρεσιν, όμως, των ανωτέρω, οσάκις στο όμορο οικόπεδο υπάρχει ήδη κτίριο που υποχρεωτικώς απέχει από το κοινό όριο, όπως συνέβαινε στο πανταχόθεν ελεύθερο σύστημα δομήσεως, τότε το επί τη βάσει των νέων αυτών διατάξεων ανεγειρόμενο κτίριο πρέπει να απέχει τουλάχιστον 2,50 μέτρα από το κοινό όριο, εφ' όσον η ήδη αφεθείσα απόσταση εις το όμορον ακίνητον είναι μικρότερη από την απόσταση που θα έπρεπε άλλως, να αφεθεί από το κοινόν όριον κατά την ανέγερσιν του νέου κτιρίου, η δέσμευσις όμως αυτή ισχύει μόνον κατά το τμήμα του κοινού ορίου στο οποίο προβάλλεται ή όψη του προϋφισταμένου κτιρίου. Από τα προεκτεθέντα καθίσταται σαφές, ότι για τα μετά την ισχύν του νέου ΓΟΚ (1986) ανεγειρόμενα κτίρια, σε περιοχές όπου ίσχυε το πανταχόθεν ελεύθερο σύστημα, ισχύουν ήδη σαφώς ευνοϊκότεροι όροι δομήσεως, αφού τα κτίρια αυτά δύναται: α) να καλύψουν μέχρι το 70% της επιφανείας του οικοπέδου (ενώ πρότερον μόνον μέχρι το 40%), β) να τοποθετηθούν και μέχρι τα πλάγια και οπίσθια όρια του οικοπέδου, υπό προϋποθέσεις δε δύναται να απέχουν το πολύ 2,50 μέτρα από τα όρια αυτά. Εν προκειμένω, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλλου, η μετ' αναθεώρησιν εκδοθείσα και ήδη προσβαλλομένη οικοδομική άδεια εξεδόθη την 30-4-1986, ήτοι μετά την έναρξιν ισχύος των διατάξεων του νέου ΓΟΚ. Ενώ, λοιπόν, εάν εφηρμόζοντο οι προγενέστερες διατάξεις του ΓΟΚ 1973, το κτίριον του παρεμβαίνοντος θα απείχε από το κοινόν όριον με το όμορον ακίνητον της αιτούσης, όπου από ετών υπάρχει κτισμένη κατοικία, $0,3 \times 17 = 5,10$ μ. (βλ. άρθρ. 38 παρ. 3 ΓΟΚ 1973), ήδη απέχει, σύμφωνα με την προσβαλλόμενη πράξη, μόνον 2,50 μέτρα, δοθέντος ότι το προϋφιστάμενο κτίριο της αιτούσης, είναι ήδη τοποθετημένο σε απόσταση 2,50 μέτρα από το κοινό όριο, αυτή δε η απόσταση είναι μικρότερη από την απόσταση που θα έπρεπε, κατά τον κανόνα, να αφήσει ο παρεμβαίνων, σύμφωνα με τις νέες διατάξεις, ήτοι $3+0,10 \times 18 = 4,80$ μέτρα (βλ. άρθρ. 9 παρ. 1 ν. 1577/85). Συνεπώς, μετ' εννόμου συμφέροντος διώκεται η ακύρωσις της προσβαλλομένης πράξεως και λόγω της τελικώς αφεθείσης υπό του παρεμβαίνοντος ελάχιστονος αποστάσεως από το κοινόν όριον και διότι το κτίριον του τελευταίου επεξετάθη, το πρώτον, και επί της ανατολικής πλευράς του ακινήτου της αιτούσης, πράγμα που δεν θα ήτο δυνατόν με την εφαρμογήν των προγενεστέρων διατάξεων.

Επειδή, εις το άρθρον 24 του Συντάγματος ορίζονται τα εξής: "Παρ. 1. Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωσιν του Κράτους. Το Κράτος υποχρεούται να λαμβάνη ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα προς διαφύλαξιν αυτού.... Παρ. 2. Η χωροταξική αναδιάρθρωσις της Χώρας, η διαμόρφωσις, η ανάπτυξις, η πολεοδόμησις και η επέκτασις των πόλεων και των οικιστικών εν γένει περιοχών, τελεί υπό την ρυθμιστικήν αρμοδιότητα και τον έλεγχον του Κράτους, επί τω τέλει της

εξυπηρετήσεως της λειτουργικότητας και αναπτύξεως των οικισμών και της εξασφάλισης των καλλιτέρων δυνατών όρων διαβιώσεως". Με τις διατάξεις της παρ. 2 του ως άνω άρθρου 24 θεσπίζονται, μέσα στα πλαίσια της υπό της παρ. 1 του ιδίου άρθρου προβλεπομένης προστασίας του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, τα κριτήρια της χωροταξικής αναδιαρθρώσεως της Χώρας, της πολεοδομικής αναπτύξεως των πόλεων και των οικιστικών εν γένει περιοχών, που είναι η εξυπηρέτηση της λειτουργικότητας και αναπτύξεως των οικισμών και η εξασφάλισης των καλλιτέρων δυνατών όρων διαβιώσεως των κατοίκων. Για την τήρηση δε των παραπάνω κριτηρίων, κατά την άσκηση της συναφούς ρυθμιστικής αρμοδιότητας του Κράτους, επιβάλλεται σ' αυτό η λήψη μέτρων που συντελούν στην αναβάθμιση του οικιστικού περιβάλλοντος προς τον σκοπόν της βελτιώσεως της ποιότητας της Ζ.ς, πάντως δε απαγορεύεται η λήψη μέτρων που επιφέρουν την επιδείνωσή του. Τούτο σημαίνει ότι ο κοινός νομοθέτης δύναται να τροποποιεί, οσάκις, το κρίνει σκόπιμον, τις ισχύουσες πολεοδομικές ρυθμίσεις και να μεταβάλλει τους ήδη υφισταμένους όρους δομήσεως των σχεδίων πόλεων, και δη είτε με γενική ρύθμιση (γενικό οικοδομικό κανονισμό) είτε με μερικώτερη ρύθμιση, όπως είναι η τροποποίηση συγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου, μόνον όμως υπό την έννοιαν ότι δια της εισαγομένης νέας ρυθμίσεως θα βελτιώνονται ακόμη περισσότερο οι συνθήκες διαβιώσεως των κατοίκων. Συνεπώς, περιεχόμενον των νέων τούτων ρυθμίσεων, προκειμένου περί οικισμών που έχουν εγκεκριμένο σχέδιον πόλεως, δεν μπορεί σε καμμία περίπτωση να είναι η επιδείνωση του υφισταμένου φυσικού και οικιστικού περιβάλλοντος και, άρα, οι τροποποιήσεις των οικοδομικών κανονισμών και των σχεδίων πόλεως που λαμβάνουν χώραν μετά την ισχύν του Συντάγματος του 1975, δέον να μη συνεπάγονται υποβάθμισιν του περιβάλλοντος τούτου, ήτοι μείωση των ελευθέρων χώρων, του πρασίνου κ.λπ. (πολεοδομικόν κεκτημένον). Η τήρησις δε του συνταγματικού τούτου κριτηρίου υπόκειται εις τον οριακό έλεγχο του δικαστού, ο οποίος σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, προκειμένου να κρίνει αν απ' αυτή υποβαθμίζεται ή όχι το περιβάλλον, οφείλει να σταθμίση την ρύθμιση αυτή αυτοτελώς και σε συνάρτησιν προς το σύνολον της εισαγομένης νέας ρυθμίσεως.

Επειδή, εν όψει των εν τη ηγουμένη σκέψει εκτεθέντων, οι παρατεθείσες διατάξεις των άρθρων 8 παρ. 1 και 9 παρ. 3 του ν. 1577/85, που τελούν σε στενό σύνδεσμο μεταξύ τους, ευρίσκονται σε αντίθεση με τις ως άνω συνταγματικές διατάξεις, διότι από την γενομένη με αυτές ρύθμιση, σε συνδυασμό και με τις άλλες διατάξεις του νόμου τούτου, δεν προκύπτει ότι ετηρήθησαν τα ανωτέρω κριτήρια του άρθρου 24 παρ. 1 και 2 του Συντάγματος, ως επεβάλλετο, αφού, δια της αυξήσεως κατά 30% της δυναμένης να καλυφθεί επιφανείας των οικοπέδων, και της παρεχομένης ελευθερίας στον ιδιοκτήτη να τοποθετεί το κτίριον και μέχρι των πλαγίων και οπισθίων ορίων του οικοπέδου του, μειούνται οι ελεύθεροι (ακάλυπτοι) χώροι μαζί με το αντίστοιχο σ' αυτούς πράσινο και καθίστανται δυσμενέστερες οι συνθήκες φωτισμού, ηλιασμού, αερισμού κ.λπ. όλων των οικοδομημένων ακινήτων, ήτοι επέρχεται επιδείνωση των όρων διαβιώσεως των κατοίκων που είχαν διαμορφωθή υπό τη ήδη τροποποιημένον καθεστώς του πανταχόθεν ελευθέρου συστήματος. Η επιδείνωση δε αυτή δεν αναιρείται εκ του ότι δεν μεταβάλλεται ο συντελεστής δομήσεως, που αναφέρεται σε διαφορετικό όρο δομήσεως. Κατά συνέπειαν, ειδικά ως προς την επίδικη περίπτωση δεν δύναται να εφαρμοσθούν, ως αντισυνταγματικές, οι ως άνω διατάξεις του νέου ΓΟΚ (πρβλ. και ΣΕ 1876, 3732/80).

Αν και κατά την γνώμη δύο μελών του δικαστηρίου με αποφασιστική ψήφον, προς την άποψιν των οποίων συνετάχθησαν και οι δύο πάρεδροι, όπως προκύπτει και από άλλες διατάξεις του νέου ΓΟΚ, δι' αυτού ουδόλως μεταβάλλονται οι ισχύοντες συντελεστές δομήσεως, παράλληλα καθιερύονται και συντελεστές κατ' όγκον εκμεταλλεύσεως και δεν είναι πλέον δυνατή η ανέγερσις βοηθητικών κτισμάτων εις τον ακάλυπτο χώρο, ενώ, εξ ετέρου, η επέκτασις της ανεγειρομένης οικοδομής δεν δύναται να φθάσει μέχρι τα όρια του οικοπέδου, εφ' όσον προϋπάρχει διπλανό κτίσμα και καθ' ο μέρος προβάλλεται τούτο εις το κοινό όριο. Εν όψει, λοιπόν, των ευνοϊκών αυτών δια το περιβάλλον δεδομένων, που πρέπει να συνεκτιμηθούν, οι ειδικότερες ρυθμίσεις της επιμάχου διατάξεως του άρθρου 9 παρ. 3 του νέου ΓΟΚ δεν υπερβαίνουν το υπό των ως άνω συνταγματικών διατάξεων τιθέμενον πλαίσιον και δεν δύναται να ελεγχθούν υπό του ακυρωτικού δικαστού. Περαιτέρω, οι ως άνω μειοψηφούντες, εις τους οποίους προσετέθησαν και άλλα δύο μέλη του Δικαστηρίου με αποφασιστική ψήφο, θεωρούν ότι, για τους προεκτεθέντας λόγους οι οποίοι κατατείνουν εις την διασφάλισιν καλύτερων όρων διαβιώσεως των κατοίκων, ούτε και οι διατάξεις του άρθρου 8 παρ. 1 οποίες του ν. 1577/85 είναι αντίθετες με το Σύνταγμα, στις οποίες άλλωστε, ρητώς ορίζεται ότι η κάλυψις κατά 70% της επιφανείας του οικοπέδου είναι το ανώτατον όριον, μεταγενέστερα ρυμοτομικά σχέδια δύναται να προβλέπουν κατώτερα ποσοστά καλύψεως, ανάλογα με τις συνθήκες της κάθε περιοχής. Επειδή, εν όψει των προεκτεθέντων ο μοναδικός λόγος ακυρώσεως, δια του οποίου προβάλλεται ότι η επίδικος οικοδομική άδεια είναι μη νόμιμος διότι στηρίζεται εις τας ως άνω διατάξεις του ν. 1577/85 οι οποίες παραβιάζουν το άρθρον 24 του Συντάγματος, είναι βάσιμος και, μη συντρέχοντος λόγου αναπομπής της υποθέσεως εις το Δ' Τμήμα, πρέπει να γίνει δεκτή η υπό κρίσιν αίτησις, απορριπτομένων των ασκηθεισών παρεμβάσεων.

Διά ταύτα

Δέχεται την υπό κρίσιν αίτησιν.

Ακυρώνει την υπ' αριθμ. 750/30-4.1986 οικοδομικήν άδειαν, εκδοθείσαν υπό του Προϊσταμένου Τεχνικών Υπηρεσιών του Δήμου Αμαρουσίου, κατά τα εν τω αιτιολογικώ. Απορρίπτει τας ασκηθείσας παρεμβάσεις.

Διατάσσει την επιστροφήν του κατατεθέντος παραβόλου και

Επιβάλλει, δια την δικαστικήν δαπάνην της αιτούσης, εις βάρος μεν του Δήμου Αμαρουσίου δραχμές δεκαεννέα χιλιάδες οκτακόσιες (19.800) (9000+10.800), εις βάρος του παρεμβάντος Β. Α. δεκατέσσαρες χιλιάδες τετρακόσιες δραχμές (14.400) (9000+5400) και εις βάρος του επίσης παρεμβάντος Τεχνικού Ε. Ελλάδος έτερες πέντε χιλιάδες τετρακόσιες δραχμές (5.400).

Εκρίθη και απεφασίσθη εν Αθήναις τη 22α Δεκεμβρίου 1987 και τη 23η Δεκεμβρίου 1987, δημοσιεύθη δ' αυτόθι εν δημοσία συνεδριάσει τη 8η Ιανουαρίου 1988.

Ο Πρόεδρος

Η Γραμματεύς

III. Απόφαση 1149/1988 ΣτΕ (Το Ιατρικό Κέντρο)⁶³

Σύντομο ιστορικό της απόφασης και σχολιασμός

Η απόφαση 1149/1988 του ΣτΕ αποτελεί παράδειγμα εφαρμογής όχι της στάθμισης των συμφερόντων αλλά του ελέγχου της καταλληλότητας . Μέσα από την απόφαση αυτή διαφαίνεται ότι η στάθμιση των συμφερόντων δεν ταυτίζεται αλλά διαφοροποιείται από τον έλεγχο της καταλληλότητας. Συγκεκριμένα, στην προκειμένη περίπτωση, ο δικαστής καλείται να ελέγξει τη συνταγματικότητα διοικητικής πράξης, η οποία εκδόθηκε βάσει εξουσιοδοτικής νομοθετικής διάταξης, και διέταξε την αφαίρεση της ονομασίας "ΙΑΤΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ" από τον τίτλο μίας ιδιωτικής κλινικής. Σύμφωνα με το σκεπτικό του δικανικού συλλογισμού, οι κρινόμενες διατάξεις "αποβλέπουν στο δημόσιο συμφέρον που απαιτεί να ληφθούν μέτρα για να καταστεί αδύνατη η σύγχυση που αλλιώς μπορούσε να προκληθεί στο κοινό από τη χρησιμοποίηση των όρων ΙΑΤΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ και ΚΕΝΤΡΟ ΥΓΕΙΑΣ και από ιδιωτικές επιχειρήσεις, ενώ τους όρους αυτούς, που υπονοούν υψηλού επιπέδου οργάνωση των ιατρικών υπηρεσιών, χρησιμοποιεί το κράτος για τις υπηρεσίες υγείας που παρέχει το ίδιο...". Ενόψει, λοιπόν, της καταλληλότητας του περιοριστικού μέτρου (αφαίρεση του όρου ΙΑΤΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ) προς την επίτευξη του παραπάνω σκοπού δημοσίου συμφέροντος, ο οποίος συνδέεται με την αξία της δημόσιας υγείας (άρθρο 21 παρ. 3 Σ) , κρίθηκε ότι οι διατάξεις δεν παραβιάζουν την οικονομική ελευθερία των αιτούντων (άρθρο 5 παρ. 1 Σ). Ο δικαστής αρνήθηκε να προχωρήσει στον έλεγχο της *stricto sensu* αναλογικότητας του περιοριστικού μέτρου (δηλ. της στάθμισης καθώς όπως αναφέραμε ανωτέρω η στάθμιση ταυτίζεται στην ουσία με τη *stricto sensu* αναλογικότητα) και περιορίστηκε στο να ελέγξει «αν είναι *κατάδηλο* ότι το μέτρο είναι από τη φύση του ακατάλληλο για το σκοπό που ο νόμος επιδιώκει».

⁶³ Βλ. ΣτΕ 1149/1988, ΤοΣ 1988, σελ. 325 επ. και ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗ Κώστα, *Η συγκεκριμένη στάθμιση των συνταγματικών αξιών κατά τη δικαστική ερμηνεία του Συντάγματος*, Το Σύνταγμα, Τεύχος 3/2001

IV. Απόφαση 17115/1988 ΠρωτΑθ Ασφ.Μ. (Ο τελευταίος πειρασμός)⁶⁴

A. Περίληψη

Ασφαλιστικά μέτρα - Ένορκες βεβαιώσεις - Προσβολή της προσωπικότητας εξαιτίας προσβολής του θρησκευτικού αισθήματος - Ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης - Επικρατούσα Θρησκεία - Επιτρεπτή η κύρια και πρόσθετη παρέμβαση στη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων - Ένορκες βεβαιώσεις μετά τη συζήτηση, δεν λαμβάνονται υπόψη.

B. Σύντομος σχολιασμός – Απόσπασμα του κειμένου της απόφασης

Στην απόφαση, η οποία σχετίζεται με τη στάθμιση του δικαιώματος της προσωπικότητας και της θρησκευτικής ελευθερία, αναφέρεται μεταξύ άλλων: «Δεν αρκεί όμως απλή προσβολή αλλά επί πλέον απαιτείται να είναι και παράνομη. Το παράνομο είναι ευχερές να διακριβωθεί, όταν υπάρχει διάταξη, που απαγορεύει συγκεκριμένη πράξη και προσβάλλει κάποια "έκφανση" της προσωπικότητας, ανεξάρτητα σε ποιο τμήμα του δικαίου, ιδιωτικού ή δημοσίου υπάρχει αυτή η διάταξη, όπως, αντίθετα το παράνομο δεν υπάρχει στις περιπτώσεις που το δίκαιο δίνει ρητώς δικαίωμα προσβολής ορισμένων εκφάνσεων της προσωπικότητας του άλλου (άρθρ.284,282 ΑΚ, 2 Π.Κ.). Όταν δεν συμβαίνει αυτό και ενόψει του ότι το επί της ίδιας προσωπικότητας δικαίωμα του ενός διασταυρώνεται με το αντίστοιχο δικαίωμα των άλλων, τότε ανακύπτει το πρόβλημα της αξιολογήσεως και της σταθμίσεως "αξιών", εκατέρωθεν δικαιωμάτων, συμφερόντων και εννόμων αγαθών, ποιά αξία ποιο δικαίωμα, ποιο συμφέρον, ποιο έννομο αγαθό είναι στη συγκεκριμένη περίπτωση σπουδαιότερο από το άλλο και μέχρι ποίου σημείου φθάνει η νομική σημασία καθενός απ' αυτά στην περιοχή του δικαιώματος επί της ίδιας προσωπικότητας, επί τη βάσει γενικών αρχών, που συνάγονται είτε από το συνολικό πνεύμα της νομοθεσίας και τις επί μέρους διατάξεις, από το πνεύμα των οποίων μπορεί να αρυσθεί κανείς τις κατά προτίμηση γενικότερες τάσεις και κατευθύνσεις της νομοθεσίας, είτε από το πολιτιστικό ιδεώδες, του οποίου φέρει τη σφραγίδα η έννομη τάξη και του επί του ιδεώδους τούτου θεμελιωμένου "πίνακος αξιών" (βλ.Γ.Πλαγιαννάκος ό.π. σελ.170 και εκεί παρ.Γερμ.Ακυρ. ΝοΒ 1962.942). Με βάση την

⁶⁴ Βλ. το κείμενο της απόφασης ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ Ανδρέα Γ., *Εφαρμογές Συνταγματικού Δικαίου II, Συνταγματικά Δικαιώματα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 31 επ.

αξιολόγηση αυτή θα υπερισχύσει το σπουδαιότερο δικαίωμα και μόνο, αν το δικαίωμα αυτό είναι το δικαίωμα εκείνου, που προσβάλλει την προσωπικότητα του άλλου η προσβολή δεν θα είναι παράνομη εκτός εάν η ενάσκηση του επικρατέστερου δικαιώματος είναι ανεπίτρεπτη, κατά το άρθρο 281 ΑΚ, γιατί, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες, αντίκειται προφανώς στην καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή υπερβαίνει προφανώς τα όρια, που διαγράφει ο κοινωνικός ή οικονομικός σκοπός τού κατά προτίμηση προστατευομένου αυτού δικαιώματος. Από την πλευρά εκείνου που προσβάλλει την προσωπικότητα του άλλου δεν απαιτείται πταίσμα -δόλος ή αμέλεια - εκτός εάν ζητείται αποζημίωση, κατά τις περί αδικοπραξιών διατάξεις ή ικανοποίηση της ηθικής βλάβης.»

V. Απόφαση ΕφΑθ 4054/1992 (τριμ.) (Πώληση Όπλων στο Ιράν)⁶⁵

Περίληψη

Τύπος - Δυσφήμιση -. Στο στάδιο της προδικασίας, που διέπεται από το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, βαρύνει περισσότερο η προστασία της προσωπικότητάς του από το δικαίωμα πληροφόρησης της κοινότητας. Κατά τη γνώμη της μειοψηφίας δεν στοιχειοθετείται συκοφαντική δυσφήμιση σε περίπτωση δημοσίευσης πορίσματος σε σύμπτυξη και με δριμύ δημοσιογραφικό ύφος, που αποσκοπούσε στη διαφώτιση της κοινής γνώμης για σπουδαίο πολιτικοκοινωνικό ζήτημα.

Απόσπασμα της απόφασης

«Το συμφέρον του κοινού για πληροφόρηση δεν συνιστά απόλυτο δικαιολογητικό λόγο επεμβάσεως στην προσωπικότητα, αλλά η επίκληση του από το δράστη οδηγεί σε στάθμιση συμφερόντων κατά την οποία πρέπει να ληφθούν υπόψη μεταξύ άλλων α) η συνταγματική αναγνώριση της ελευθερίας εκφράσεως και ειδικότερα μέσω του τύπου, η οποία προσδίδει ιδιαίτερο βάρος στην αποστολή του τύπου, β) τα διεθνή κείμενα που έχουν διατυπωθεί σχετικά με τη θέση και τις δραστηριότητες του τύπου και τα οποία συντελούν στη διαμόρφωση του περιεχομένου των συναλλακτικών ηθών και της αντικειμενικής καλής πίστης».

⁶⁵ Βλ. ΕφΑθ 4054/1992 (τριμ.), ΝοΒ, 1992, σελ. 923 επ.

VI. Απόφαση 1874/1994 ΣτΕ (Εγκατάσταση σταθμού βιολογικού καθαρισμού πλησίον υγροβιότοπου)⁶⁶

Περίληψη

Προστασία περιβάλλοντος η Απόφαση του Υπουργού ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ., με την οποία προεγκρίθηκε η χωροθέτηση Σταθμού Βιολογικού Καθαρισμού Λυμάτων σε άλλο χώρο από εκείνο που είχε προβλεφθεί από το οικείο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο (Γ.Π.Σ.), είναι νόμιμη, εφόσον περιέχει ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία της απόκλισης αυτής από το Γ.Π.Σ. σε περίπτωση αναπόφευκτης σύγκρουσης της επιβαλλομένης από τη διάταξη του άρθρου 21 του Συντ. μέριμνας για τη δημόσια υγεία προς τη μέριμνα για την προστασία του περιβάλλοντος (άρθρο 24 Συντ.), η προτεραιότητα παρέχεται στην ανθρώπινη υγεία, λαμβανομένων, κατά τα λοιπά, των αναγκαίων μέτρων για τη μικρότερη δυνατή διατάραξη του περιβάλλοντος.

Σύντομος Σχολιασμός⁶⁷

Στην 1874/1994 απόφαση του ΣτΕ κρίθηκε η συνταγματικότητα μίας υπουργικής αποφάσεως η οποία ενέκρινε τη χωροθέτηση της εγκαταστάσεως ενός σταθμού βιολογικού καθαρισμού σε ορισμένη περιοχή. Όπως προκύπτει από το σκεπτικό της αποφάσεως, στην περίπτωση αυτή **τα αντιπαρατιθέμενα συμφέροντα είναι η δημόσια υγεία και το περιβάλλον**. Σκοπός του έργου υπήρξε η "προστασία της δημόσιας υγείας" των κατοίκων, ενόψει της "υψηλής ρυπάνσεως την οποία εμφανίζει - (η περιοχή)". Όμως, «η επιλεγείσα προς εγκατάστασιν του επιμάχου σταθμού βιολογικού καθαρισμού θέσις ευρίσκεται πλησίον μικρού υγροβιότοπου". "Η αποφυγή δυσάρεστων επιπτώσεων εις την περιοχήν υπό της μείζονος βλάβης του υγροβιότοπου" συνθέτει, λοιπόν, την αξία του αντιπαρατιθέμενου προς την "εξυγίανσιν της (επιλεγείσας περιοχής)» συμφέροντος. Από το σκεπτικό της παραπάνω απόφασης προκύπτει ότι ο δικαστής επιχειρεί να συνδέσει την αξία των αντιπαρατιθέμενων συμφερόντων με ορισμένες συνταγματικές διατάξεις,

⁶⁶ Βλ. ΣτΕ 1874/1994, Το Σύνταγμα, 21/1995, σελ. 156

⁶⁷ Βλ. ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗ Κώστα, *Η συγκεκριμένη στάθμιση των συνταγματικών αξιών κατά τη δικαστική ερμηνεία του Συντάγματος*, Το Σύνταγμα, Τεύχος 3/2001

εξετάζοντας σε βάθος τα επιχειρήματα μέσω των οποίων αναδεικνύεται το περιεχόμενο και η έκταση των επιπτώσεων που ενδεχομένως θα επιφέρει το κρινόμενο μέτρο.

VII. Απόφαση ΑΠ 13/1999⁶⁸ (Υπόθεση Μπαμπινιώτη)

A. Περίληψη

Αναίρεση υπέρ του νόμου - Ασφαλιστικά μέτρα -. Σε αναίρεση υπέρ του νόμου υπόκεινται και οι αποφάσεις που εκδόθηκαν κατά τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων, οι οποίες δεν υπόκεινται σε ανακοπή ή έφεση και έχουν ισχύ έστω και προσωρινή. Με τον ν. 958/71 καταργήθηκε μόνο η εκ μέρους των διαδίκων άσκηση αναίρεσης κατά αποφάσεων ασφαλιστικών μέτρων. (Αντίθετη μειοψηφία). Κατά τη σύνταξη γλωσσικού λεξικού, που είναι συγχρόνως και επιστημονικό έργο, ο λεξικογράφος, αναζητώντας συστηματικά και μεθοδικά την αλήθεια, καταγράφει τις ποικίλες σημασίες ή χρήσεις ορισμένων λέξεων ή φράσεων, που θεωρούνται μειωτικές ή υβριστικές για ορισμένα πρόσωπα ή μέλη ευρύτερων κοινωνικών ομάδων, εφόσον ο ίδιος δεν τις υιοθετεί, ούτε αποδέχεται την σημασία αυτών, δεν θίγει τη συνταγματικώς κατοχυρωμένη προστασία της προσωπικότητας. Η καταχώριση από τον καθηγητή Μπαμπινιώτη στο "λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας" της λέξης "βούλγαρος" που χρησιμοποιείται καταχρηστικά ως εξυβριστική ονομασία φιλάθλων, δεν ενέχει αποδοχή του χαρακτηρισμού από τον συντάκτη, έγινε στα πλαίσια της συνταγματικά κατοχυρωμένης ελευθερίας του τύπου και της επιστήμης και δεν συνεπάγεται παράνομη προσβολή της προσωπικότητας. Η καταγραφή της λέξης αυτής, αποτελεί απλή ουδέτερη καταγραφή. (Αντίθετη μειοψηφία).

⁶⁸ Βλ. ΑΠ 13/1999, Νομικό Βήμα, Τόμος 48, 2000, σελ. 447

B. Κείμενο Απόφασης

Αριθμός 13/1999

Το Δικαστήριο του Αρείου Πάγου

Σε πλήρη Ολομέλεια

Επειδή οι τέταρτος, έως δέκατος ένατος από τους καθών η αίτηση, οι οποίοι δεν εμφανίστηκαν κατά τη συζήτηση της υπόθεσης, κλητεύθηκαν νομίμως και εμπροθέσμως με επίδοση σχετικής κλήσης να παραστούν σ' αυτή, όπως προκύπτει από τις υπό χρονολογία 5/10/1998, 16 εκθέσεις επίδοσης της δικαστικής επιμελήτριας στο Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης Μαρίας Τσαγγαράκη. Επομένως η υπόθεση συζητείται παρά την απουσία τους.

A) Ως προς το παραδεκτό

Επειδή κατά το άρθρο 557 παρ. 1 του Κ.Πολ.Δ. "ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου δικαιούται να ζητήσει την αναίρεση υπέρ του νόμου κάθε απόφασης, ακόμη και αν δεν μπορούν να ασκήσουν αναίρεση κατά της απόφασης αυτής οι διάδικοι, για κάθε λόγο και χωρίς περιορισμό προθεσμίας.". Από την αδιάστικτη διατύπωση της ως άνω διάταξης και τον επιδιωκόμενο με αυτή σκοπό, που συνίσταται στην εξασφάλιση, για λόγους δημόσιου συμφέροντος, πάγιας και ομοιόμορφης ερμηνείας των νόμων, προκύπτει ότι σε αναίρεση υπέρ του νόμου υπόκεινται και οι αποφάσεις που εκδόθηκαν κατά τη διαδικασία των άρθρων 682 επ. του Κ.Πολ.Δ., οι οποίες δεν υπόκεινται σε ανακοπή ή έφεση και έχουν ισχύ, έστω και προσωρινή, συντρέχει δε και ως προς αυτές ο ως άνω δικαιολογητικός λόγος για τον οποίο θεσπίζεται το ειδικό ένδικο μέσο της υπέρ του νόμου αναίρεσης. Η διάταξη του άρθρου 699 του Κ.Πολ.Δ., που ορίζει ότι "αποφάσεις που δέχονται ή απορρίπτουν αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεις για ανάκληση ή για μεταρρύθμιση των μέτρων αυτών δεν προσβάλλονται με κανένα ένδικο μέσο εκτός αν ορίζεται διαφορετικά", δεν καθιστά απαράδεκτη την αναίρεση υπέρ του νόμου, αφού με την ειδικότερη ως άνω διάταξη του άρθρου 557 παρ. 1 του ίδιου κώδικα ρητώς προβλέπεται ότι αυτή επιτρέπεται κατά "κάθε απόφασης", η ρύθμιση δε αυτή υπαγορεύεται ακριβώς από την ως άνω αποστολή του εξαιρετικού αυτού ένδικου μέσου,

το οποίο άλλωστε δεν έχει επιπτώσεις στους διαδίκους (άρθρο 557 εδ. β' περ. α' Κ.Πολ.Δ.). Επιπλέον η υπέρ του νόμου αναίρεση έχει λόγο ύπαρξης κυρίως κατά των αποφάσεων που δεν υπόκεινται σε αναίρεση από τους διαδίκους, αφού στις λοιπές περιπτώσεις παρέχεται η δυνατότητα στους διαδίκους να φέρουν το ζήτημα ενώπιον του ακυρωτικού. Εξάλλου η επίλυση του νομικού ζητήματος από το προς τούτο ακριβώς τεταγμένο ανώτατο δικαστήριο δεν είναι νοητό να εκλαμβάνεται ως επέμβασή του στο δικαιοδοτικό έργο των δικαστηρίων της ουσίας αλλ' αποτελεί την κατ' εξοχήν αποστολή του, η εκπλήρωση της οποίας είναι πληρέστερη όσο είναι εγκαίριότερη. Η νομοθετική αυτή σκέψη υπαγόρευσε την καθιέρωση του "προδικαστικού ερωτήματος" προς το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, η οποία, μάλιστα, έχει ήδη βρει απήχηση σε εθνικές δικονομίες ευρωπαϊκών χωρών, με τις οποίες θεσπίστηκε δυνατότητα του δικάζοντος δικαστηρίου της ουσίας να απευθύνει στο ακυρωτικό παρεμπίπτον ερώτημα σχετικά με την ερμηνεία επίμαχης διάταξης από την οποία εξαρτάται η επίλυση της ενώπιόν του εκκρεμούς διαφοράς. Τέλος, με τη δικονομική μεταρρύθμιση του έτους 1971 (ν.δ. 958/71) καταργήθηκε μόνο η εκ μέρους των διαδίκων άσκηση αναίρεσης κατά αποφάσεων ασφαλιστικών μέτρων, χωρίς να θιγεί η διάταξη που προβλέπει το επιτρεπτό της υπέρ του νόμου αναίρεσης κατά "κάθε απόφασης, ακόμη και αν δεν μπορούν να ασκήσουν αναίρεση κατά της απόφασης αυτής οι διάδικοι". Από την τελευταία αυτή φράση εναργώς προκύπτει η αντιδιαστολή, η οποία ενισχύει και επιβεβαιώνει το παραδεκτό της υπέρ του νόμου αναίρεσης και κατά των, αποφάσεων που εκδόθηκαν με τη διαδικασία ασφαλιστικών μέτρων (Ολομ. ΑΠ 305/1915, Ολομ. ΑΠ. 66/1916, Ολομ. ΑΠ 161/1933, Ολομ. ΑΠ 259/1941). Συνεπώς η κρινόμενη αίτηση για αναίρεση υπέρ του νόμου της προσβαλλόμενης απόφασης, που διέταξε ασφαλιστικό μέτρο κατά τη διαδικασία των άρθρων 682 επ. του Κ.Πολ.Δ., είναι παραδεκτή.

Δέκα οκτώ όμως μέλη του Δικαστηρίου, ήτοι ο Αντιπρόεδρος Πολύβιος Μαντζιάρας και οι αρεοπαγίτες Γεώργιος Σταθέας, Ευάγγελος Περλίγκας, Θεόδωρος Πρασουλίδης, Ιωάννης Τέτοκας, Γεώργιος Μπούτσικος, Ανδρέας Κατράκης, Αναστάσιος Καραγεώργης, Γεώργιος Βρέττας, Αριστείδης Κρομμύδας, Γεώργιος Νικολόπουλος, Κωνσταντίνος Κωστήρης, Πέτρος Κακκαλής, Σπυρίδων Γκιάφης, Λουκάς Λυμπερόπουλος, Λεάνδρος Ρακιντζής, Θεόδωρος Μπάκας και Γεώργιος Χριστόφιλος

έχουν τη γνώμη ότι κατά των αποφάσεων που διατάσσουν ασφαλιστικά μέτρα δεν συγχωρείται αναίρεση υπέρ του νόμου (Ολομ.ΑΠ 47/1990). Ειδικότερα, τα άρθρα 557 και 553 παρ. 1 του Κ.Πολ.Δ. ορίζουν το μεν πρώτο ότι ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου δικαιούται να ζητήσει την αναίρεση υπέρ του νόμου κάθε απόφασης ακόμη και αν δεν μπορούν να ασκήσουν αναίρεση κατά της απόφασης αυτής οι διάδικοι για κάθε λόγο και χωρίς περιορισμό προθεσμίας. Η απόφαση που εκδίδεται για την αναίρεση αυτή δεν παράγει αποτελέσματα για τους διαδίκους, εκτός αν στηρίζεται σε υπέρβαση δικαιοδοσίας ή έλλειψη καθύλην αρμοδιότητας", το δε δεύτερο ότι "αναίρεση επιτρέπεται μόνο κατά των αποφάσεων που δεν μπορούν να προσβληθούν με ανακοπή ερημοδικίας και έφεση α) εκείνων που παραπέμπουν την υπόθεση στο αρμόδιο δικαστήριο και β) των οριστικών αποφάσεων που περατώνουν όλη τη δίκη ...". Από τις διατάξεις αυτές προκύπτει ότι η αίτηση αναίρεσης υπέρ του νόμου, ως θεσμός που αποβλέπει στην εξασφάλιση για λόγους δημοσίου συμφέροντος πάγιας και ομοιόμορφης εφαρμογής των νόμων, παρέχεται κατά των οριστικών και τελεσίδικων αποφάσεων και όταν δεν μπορούν να ασκήσουν κατ' αυτών αναίρεση οι διάδικοι είτε διότι εξεδόθησαν αμετακλήτως είτε διότι παραιτήθηκαν από την αναίρεση είτε διότι παρήλθε η προθεσμία της αναίρεσης (κ.ο.κ.) όχι όμως και κατά των αποφάσεων που δεν έχουν καταστεί οριστικές και τελεσίδικες. Διότι ο προεκτεθείς σκοπός της αναίρεσης υπέρ του νόμου δεν συντρέχει και η προσφυγή στην Ολομέλεια δεν είναι αναγκαία όταν η απόφαση μπορεί να ανακληθεί από το δικαστήριο που την εξέδωσε ή να εξαφανιστεί με ανακοπή ερημοδικίας και έφεση, επί πλέον δε αντίθετη εκδοχή θα οδηγούσε σε ασυμβίβαστη προς την οικονομία του ισχύοντος δικονομικού συστήματος επέμβαση του Αρείου Πάγου στο έργο των κατώτερων δικαστηρίων, αφού ουσιαστικά με τον τρόπο αυτό το ανώτατο δικαστήριο θα εδέσμευε το δικαστήριο ενώπιον του οποίου εκκρεμεί η υπόθεση, αντιθέτως μάλιστα προς το πνεύμα και το σκοπό του δεύτερου εδαφίου της ως άνω διάταξης στο οποίο ρητώς ορίζεται ότι η αναίρεση αυτή "δεν παράγει αποτελέσματα για τους διαδίκους". Για το λόγο αυτό άλλωστε θεωρείται ανεπίτρεπτη κατά πάγια πρακτική η γνωμοδότηση του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου επί ζητήματος σχετικού προς εκκρεμή δίκη. Ουσιώδης συνεπώς προϋπόθεση του παραδεκτού της αναίρεσης υπέρ του νόμου, όπως κάθε αναίρεσης είναι ότι η απόφαση κατά της οποίας στρέφεται είναι οριστική και τελεσίδικη. Περαιτέρω κατά το άρθρο 591 του Κ.Πολ.Δ. "τα άρθρα 1-590

του κώδικα αυτού", μεταξύ των οποίων είναι και το προβλεπόμενo την αναίρεση υπέρ του νόμου άρθρο 557", εφαρμόζονται και στις ειδικές διαδικασίες, εκτός αν αντιβαίνουν προς τις ειδικές διατάξεις των διαδικασιών αυτών". Ο αποκλεισμός της εφαρμογής των ως άνω γενικών διατάξεων δεν είναι ανάγκη να προβλέπεται ειδικώς. Αρκεί ότι είναι ασυμβίβαστες προς τη φύση, το σκοπό και τη γενικότερη δομή και διάρθρωση των διατάξεων που διέπουν τις επιμέρους ειδικές διαδικασίες και των σύμφωνα με αυτές εκδιδόμενων αποφάσεων. Οι κατά τις διατάξεις εξάλλου των άρθρων 682 επ. του Κ.Πολ.Δ. εκδιδόμενες αποφάσεις περί ασφαλιστικών μέτρων είναι προσωρινής ισχύος και μπορεί να ανακληθούν λόγω μεταβολής των πραγμάτων ή χωρίς τη μεταβολή αυτή, κατά τα άρθρα 696, 697, 698 του Κ.Πολ.Δ. από το δικαστήριο που τις εξέδωκε ή από το δικαστήριο της κύριας δίκης, η αίτηση δε ανακλήσεως αυτών κατά το άρθρο 697 από λειτουργική άποψη επέχει χαρακτήρα ένδικου μέσου. Έτσι στερούνται του στοιχείου της οριστικότητας, δεν είναι ικανές καθαυτές να εμπνεύσουν τη νομολογία και ακόμη είναι στενότερα συνδεδεμένες με την κύρια (τακτική) διαφορά η οποία είτε είναι εκκρεμής είτε κατά τη συνήθη δυναμική πρόκειται να επακολουθήσει. Συνεπώς για την ταυτότητα του λόγου, όπως και επί των μη οριστικών ή τελεσίδικων αποφάσεων της τακτικής διαδικασίας, πρέπει να γίνει δεκτό ότι δεν υπόκεινται σε αναίρεση υπέρ του νόμου, αφού και εδώ πρόκειται για ανακλητές (μη οριστικές) ως προς την εσώτερη ουσία τους αποφάσεις η τυχόν αναίρεση των οποίων, μολονότι δεν είναι δεσμευτική για τους διαδίκους, συνιστά αποδοκιμαστέα, για τους λόγους που αναφέρθηκαν, επέμβαση του ανώτατου δικαστηρίου επί συγκεκριμένης (τακτικής) διαφοράς μεταξύ ορισμένων διαδίκων που είναι ή πρόκειται να καταστεί εκκρεμής ενώπιον των κατώτερων δικαστηρίων. Η δυνατότητα να μην επακολουθήσει κυρία δίκη δεν παρέχει αποφασιστικό επιχείρημα για αντίθετη κρίση ανάλογο δε φαινόμενο μπορεί να εμφανιστεί και όταν μετά την έκδοση της μη οριστικής απόφασης οι διάδικοι αδρανούν. Το ανεπίτρεπτο της αναίρεσης υπέρ του νόμου στην εξεταζόμενη περίπτωση δεν επιβάλλεται μόνο από το χαρακτήρα και τη φύση της προσβαλλόμενης απόφασης αλλά καθιερώνεται και με τη διάταξη του άρθρου 699 του Κ.Πολ.Δ. Προηγουμένως το άρθρο 743 του Κ.Πολ.Δ. όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του με το ν.δ. 958/1971, όριζε ότι " αποφάσεις δεχόμεναι ή απορρίπτουσαι αιτήσεις περί ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεις περί ανακλήσεως ή μεταρρυθμίσεως αυτών δεν υπόκεινται εις ανακοπήν

ερημοδικίας, έφεσιν και αναψηλάφησιν, συγχωρείται όμως κατ' αυτών αναίρεσις δια τους εν άρθρω 578 λόγους". Υπό το καθεστώς αυτό βεβαίως, εφόσον, έστω για περιορισμένους λόγους, επιτρεπόταν η αναίρεση στους διαδίκους, ασφαλώς ήταν γενικώς επιτρεπτή και η αναίρεση υπέρ του νόμου. Η διάταξη όμως αυτή τροποποιήθηκε με το ως άνω ν.δ. και ήδη το προαναφερθέν άρθρο 699 του Κ.Πολ.Δ. ορίζει ότι "αποφάσεις που δέχονται ή απορρίπτουν αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεις για ανάκληση ή για μεταρρύθμιση των μέτρων αυτών δεν προσβάλλονται με κανένα ένδικο μέσο εκτός αν ορίζεται διαφορετικά". Στη σχετική αιτιολογική έκθεση αναφέρεται ότι "δια της γενομένης τροποποιήσεως απεκλείσθη η άσκηση αναίρεσης κατ' αποφάσεων περί ασφαλιστικών μέτρων, συνεπαγόμενη σημαντική επιβάρυνση του Αρείου Πάγου αλλά και μη δικαιολογούμενη εκ του χαρακτήρος των αποφάσεων τούτων". Η αναίρεση υπέρ του νόμου, όταν δεν παράγει αποτελέσματα έναντι των διαδίκων, δεν αποτελεί πράγματι ένδικο μέσο με τη συνήθη (στενή) έννοια, παραμένει όμως και στην περίπτωση αυτή ιδιόρρυθμο (με ευρεία έννοια) ένδικο μέσο, αφού κατατάσσεται στα ένδικα μέσα από τον ίδιο το νομοθέτη, δικάζεται από ανώτερο δικαστήριο με ορισμένη, όπως κι η αναίρεση των διαδίκων, διαδικασία, αφορά συγκεκριμένη απόφαση και συνεπάγεται την αναίρεση της (Ολομ. Α.Π. 36/1929 Θέμις 323). Για το λόγο αυτό το ζήτημα εντοπίζεται στο αν με την παραπάνω διάταξη ο νομοθέτης απέβλεψε στον αποκλεισμό μόνο της "τακτικής" αναίρεσης ή και της αναίρεσης υπέρ του νόμου. Η ενόψει του χαρακτήρα των προαναφερόμενων αποφάσεων επιβαλλόμενη τελολογική ερμηνεία, προς την οποία συμπορεύεται το αδιάστικτο της διατύπωσης του νόμου και η ως άνω αιτιολογική έκθεση, δικαιολογεί πλήρως τη θέση ότι στο πεδίο εφαρμογής της διάταξης υπάγεται και η αναίρεση υπέρ του νόμου. Η άποψη δε ότι η τελευταία είναι επιτρεπτή και διότι το άρθρο 577 του Κ.Πολ.Δ. "ορίζει διαφορετικά" είναι έωλη. Συνεπώς η κρινόμενη αίτηση έπρεπε να απορριφθεί ως απαράδεκτη.

Β) Ως προς τη βασιμότητα.

Κατά το άρθρο 57 εδαφ. α του Α.Κ. "όποιος προσβάλλεται παράνομα στην προσωπικότητά του έχει δικαίωμα να απαιτήσει να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον". Η προσωπικότητα περιλαμβάνει κάθε αγαθό που συνδέεται στενά με το πρόσωπο, ως ύπαρξη φυσική, ηθική, κοινωνική και πνευματική, όπως είναι η

τιμή, η υπόληψη, η ελευθερία, η εθνικότητα ως στοιχείο προσδιοριστικό της ταυτότητας του ατόμου κ.α. Περαιτέρω το άρθρο 16 παρ. 1 του Συντάγματος καθιερώνει την ελευθερία της επιστήμης και της έρευνας, ενώ οι διατάξεις του άρθρου 14 παρ. 1,2 και 3 αυτού προστατεύουν την ελευθερία εκφράσεως και διαδόσεως των στοχασμών και απαγορεύουν την κατάσχεση, τη λογοκρισία ή κάθε άλλο ισοδύναμο προληπτικό μέτρο σε βάρος του τύπου που και ρητώς ανακηρύσσεται ελεύθερος. Η προστασία των ως άνω ελευθεριών, επειδή αποσκοπεί στη διαφύλαξη ύψιστων κοινωνικών αγαθών, καλύπτει (νομιμοποιεί) και προσβολές του δικαιώματος της προσωπικότητας που τυχόν ενυπάρχουν στην ενάσκησή τους, οι οποίες έτσι, εφόσον δεν προσβάλλεται η αξία του ανθρώπου, δεν είναι παράνομες διότι η προσωπικότητα, και αν θίγεται, έχει στη συγκεκριμένη περίπτωση υποδεέστερη σημασία σε σχέση με το αγαθό των ως άνω ελευθεριών. Αυτό συμβαίνει και όταν κατά τη σύνταξη γλωσσικού λεξικού, που είναι συγχρόνως επιστημονικό έργο, ο λεξικογράφος αναζητώντας συστηματικά και μεθοδικά την αλήθεια, καταγράφει τις ποικίλες σημασίες ή χρήσεις ορισμένων λέξεων ή φράσεων που θεωρούνται μειωτικές ή εξυβριστικές για ορισμένα πρόσωπα ή μέλη ευρύτερων κοινωνικών ομάδων, εφόσον ο ίδιος δεν υιοθετεί ούτε αποδέχεται τη σημασία αυτή. Στην προκείμενη υπόθεση το Μονομελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης, δικάζοντας κατά τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων, δέχτηκε, κατά πιθανολογήση, τα εξής περιστατικά: Ο Γεώργιος Μπαμπινιώτης, ως τακτικός καθηγητής της γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και Σύμβουλος του Υπουργείου Παιδείας, με επιτελείο βοηθών, συνέταξε ελληνικό λεξικό (ερμηνευτικό, ορθογραφικό και ετυμολογικό) με τίτλο "ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ", το οποίο εξέδωσε και έθεσε σε κυκλοφορία το νομικό πρόσωπο με την επωνυμία "ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ". Στο λεξικό αυτό και στο λήμμα-λέξη Βούλγαρος αναφέρεται : " Βούλγαρος 1. αυτός που γεννήθηκε στη Βουλγαρία ή κατάγεται από εκεί, 2. (κατchr. υβρισ.) ο οπαδός ή παίκτης ομάδας της Θεσσαλονίκης (κυρίως του ΠΑΟΚ)". Η λέξη "Βούλγαρος" (συνεχίζει το Πρωτοδικείο) με την ως άνω εξυβριστική έννοια χρησιμοποιείται από ασήμαντη μερίδα ποδοσφαιρόφιλων του νότου, σαν σύνθημα μάλλον παρά σαν έννοια της λέξης, μεμονωμένα, σποραδικά και χωρίς κάποια διάρκεια. Γι' αυτό και δεν αποτελεί "λήμμα που μπορούσε να έχει καταχωρηθεί σε λεξικό", η δε απάλειψή της από το συγκεκριμένο λεξικό "ουδόλως θα αναιρούσε την επιστημονικότητα του η οποία είναι δεδομένη".

"Βάσει των παραδοχών αυτών έκρινε ότι η καταγραφή και διάδοση μέσω

αυτής του ως άνω χαρακτηρισμού προσβάλλει την προσωπικότητα του αιτούντος και των υπέρ αυτού παρεμβάντων, κατοίκων Θεσσαλονίκης, οπαδών των άνω ομάδων, διότι ενέχει αμφισβήτηση και σύγχυση ως προς την εθνική τους ταυτότητα, περαιτέρω δε διέταξε την απάλειψη της έννοιας αυτής του λήμματος Βούλγαρος με την ως άνω δεύτερη σημασία του από κάθε μελλοντική ανατύπωση ή έκδοση του λεξικού καθώς και από όσα αντίτυπα δεν έχουν διατεθεί στο αναγνωστικό κοινό ή βρίσκονται στα χέρια του Γεωργίου Μπαμπινιώτη και του Κέντρου Λεξικογραφίας. Όμως η υπό τα ως άνω δεδομένα "προσβολή" της προσωπικότητας δεν είναι παράνομη, αφού η απλή αναφορά-καταγραφή στο λεξικό ότι η λέξη "Βούλγαρος" χρησιμοποιείται καταχρηστικώς ως εξυβριστική ονομασία κατηγορίας φιλάθλων και αθλητών (παικτών) δεν ενέχει αποδοχή του χαρακτηρισμού αυτού από το συντάκτη, έγινε δε στα πλαίσια της συνταγματικώς κατοχυρωμένης και αξιολογικώς υπέρτερης ελευθερίας του τύπου και της επιστήμης. Πράγματι η ως άνω καταχώριση έγινε με την επιστημονική πεποίθηση του συντάκτη, ότι η ως άνω σημασία της λέξης "Βούλγαρος", έστω και αν αυτή χρησιμοποιείται μεμονωμένα, σποραδικά, παροδικά και από ασήμαντη μερίδα φιλάθλων του νότου, αποτελούσε "έννοια" της άνω λέξης και έπρεπε να καταγραφεί ως τέτοια, με τη διευκρίνιση μάλιστα, ότι η έννοια αυτή ήταν "καταχρηστική-υβριστική", η προσβολή δε, υπό τις προαναφερόμενες περιστάσεις της προσωπικότητας των ανωτέρω, δεν θίγει κατ' αντικειμενική κρίση, την ανθρώπινη "αξία" τους. Τα μέλη του δικαστηρίου Στέφανος Ματθίας (Πρόεδρος), Γεώργιος Βελλής, Χαράλαμπος Μυρσινιάς, Κων.Παπαλάκης (Αντιπρόεδροι) και Αρεοπαγίτες Εμμανουήλ Χαριτάκης, Αναστάσιος Καραγεώργης, Κωνσταντίνος Τζένος, Ηλίας Βλάσσης, Γεώργιος Κάππος, Γεώργιος Ρήγος, Γρηγόριος Φιλιππάτος, Αντώνιος Τωμαδάκης, Δημήτριος Σουλτανιάς, Δημήτριος Λινός, Θεόδωρος Λαφαζάνος και Γεράσιμος Φρούντζος (Αρεοπαγίτες) έχουν ειδικότερα τη γνώμη ότι ο λεξικογράφος δεν προσδίδει νόημα στις λέξεις ούτε τις χρησιμοποιεί με το όποιο νόημα έχουν προσλάβει από τη χρήση τους. Απλώς καταγράφει τις λέξεις με το γνωστό και δεδομένο νόημά τους, άσχετα αν η χρήση τους είναι συνήθης ή σπάνια, ανεξαρτήτως δε αν πρόκειται για κυριολεκτική ή καταχρηστική χρήση. Η καταγραφή, ενόψει τούτου, της λέξης "Βούλγαρος" υπό την επίμαχη έννοια στο προαναφερόμενο λεξικό, δεν ενέχει

χρησιμοποίησή της ούτε υιοθέτησή της ούτε διάδοσή της ή οποιαδήποτε χρήση της, αλλ' αποτελεί απλή, ουδέτερη καταγραφή, η οποία μπορεί να είναι επιστημονικά ορθή ή μη, πάντως όμως είναι αξιολογικά άχρωμη. Επομένως δεν μπορεί να συνιστά προσβολή υπό την έννοια του άρθρου 57 ΑΚ, πολύ δε περισσότερο όταν στην καταχώριση η χρήση της λέξης χαρακτηρίζεται ως "καταχρηστική-υβριστική". Συνεπώς το δικαστήριο της ουσίας, που δέχτηκε ότι υπάρχει παράνομη προσβολή της προσωπικότητας και για το λόγο αυτό διέταξε, ως ασφαλιστικό μέτρο, την απόλειψη της προαναφερόμενης φράσης, κατά μεν τη μείζονα ως άνω γνώμη παραβίασε τις διατάξεις των άρθρων 57 του ΑΚ και 16 παρ. 1 εδ. α', 14 παρ. 1 του Συντάγματος, κατά δε την ελάσσονα ως άνω γνώμη του άρθρου 57 του ΑΚ. Πρέπει συνεπώς να αναιρεθεί υπέρ του νόμου η ως άνω απόφαση. Ακολουθώ παρέλκει η εξέταση των παρεπόμενων αιτιάσεων του αναιρετηρίου, οι οποίες αφορούν παραβίαση των διατάξεων των παρ. 2 και 3 του άρθρου 14 του Συντάγματος, ως συνέπεια του σφάλματος του δικαστηρίου της ουσίας σε σχέση με την ύπαρξη παράνομης προσβολής της προσωπικότητας.

Εξάλλου πέντε μέλη, ήτοι οι Ιωάννης Τέτοκας, Ανδρέας Κατράκης, Κωνσταντίνος Κωστήρης, Πέτρος Κακκαλής και Γεώργιος Χριστόφιλος (Αρεοπαγίτες) έχουν τη γνώμη ότι η προσβαλλόμενη απόφαση θα έπρεπε να αναιρεθεί κατ' άρθρο 559 αριθ. 19 Κ.Πολ.Δ., λόγω ελλείψεως νόμιμης βάσεως, για τον ακόλουθο λόγο : Σε περίπτωση συγκρούσεως των συνταγματικώς προστατευόμενων έννομων αγαθών της ελευθερίας εκφράσεως των στοχασμών (άρθρο 14 παρ. 1 Συντ.) και της ελευθερίας της επιστήμης και της τέχνης (άρθρο 16 παρ. 1 Συντ.) με το επίσης συνταγματικώς προστατευόμενο έννομο αγαθό της προσωπικότητας (άρθρο. 5 παρ. 1-2 Συντ.), έκφραση της οποίας αποτελεί η τιμή και υπόληψη κάθε προσώπου, εφόσον η εναρμόνισή τους είναι ανέφικτη, πρέπει να σταθμίζεται η αξία της επιδιωκόμενης με την πρώτη ελευθερία πληροφόρησης του κοινού και της μέσω αυτής διακινδυνεύσεως του έννομου αγαθού της προσωπικότητας. Κατά τη στάθμιση δε αυτή θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι το δικαίωμα της προσωπικότητας είναι δικαίωμα-πλαίσιο, χαρακτηριζόμενο από την ενότητα της γενικής ρήτηρας με την οποία κατοχυρώνεται από την έννομη τάξη. Οσάκις δε το αγαθό της προσωπικότητας έλθει σε σύγκρουση με την ελευθερία εκφράσεως των στοχασμών και την ελευθερία της επιστήμης και της τέχνης, επιβάλλεται η στάθμιση του

αγαθού αυτού με το εύλογο δικαίωμα του κοινού για πληροφόρηση μέσω των δύο άλλων ελευθεριών, αρκεί να μην πλήττεται ο πυρήνας του δικαιώματος της προσωπικότητας, δηλαδή η αξία του ανθρώπου. Στην προκειμένη περίπτωση το Μονομελές Πρωτοδικείο, μολονότι είχε προ αυτού, με τα όσα παραπάνω δέχτηκε, σύγκρουση του δικαιώματος του καθ' ου η αίτηση, καθηγητή της γλωσσολογίας, να εκφράζει ελευθέρως τους στοχασμούς του και να ασκεί ελεύθερα την επιστήμη του με το δικαίωμα της προσωπικότητας του αιτούντος Θ. Ασπασίδη, έκρινε ότι τα όσα παραπάνω ο πρώτος αναφέρει στο "Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας" που συνέταξε, υπό το λήμμα-λέξη "Βούλγαρος", είναι υβριστικά για τον αιτούντα και αποτελούν παράνομη προσβολή της προσωπικότητάς του, χωρίς όμως να προβεί προηγουμένως, όπως όφειλε, στη στάθμιση των συγκρουόμενων ενταύθα ως άνω έννομων αγαθών που προστατεύονται συνταγματικώς, και, μέσω της σταθμίσεως αυτής, στη διαπίστωση αν ενταύθα προστατευτέο ήταν ως υπέρτερο αγαθό το της προσωπικότητας του αιτούντος. Έτσι, όμως, διέλαβε στην απόφασή του ελλειπίες και ανεπαρκείς αιτιολογίες, σε σχέση με το ουσιώδες για την έκβαση της δίκης ζήτημα αυτό, και τη στέρησε από τη νόμιμη βάση της, επομένως έπρεπε να αναιρεθεί για το λόγο αυτό.

Εντεκα όμως μέλη της Ολομέλειας, ήτοι οι Θεόδωρος Τόλιας, Κωνσταντίνος Λυμπερόπουλος (Αντιπρόεδροι) και Γεώργιος Σταθάς, Μιχαήλ Καρατζάς, Γεώργιος Μπούτσικος, Χαράλαμπος Γεωργακόπουλος, Αριστείδης Κρομμύδας, Γεώργιος Νικολόπουλος, Λουκάς Λυμπερόπουλος, Λεάνδρος Ρακιντζής και Θεόδωρος Μπάκας (Αρεοπαγίτες) έχουν τη γνώμη ότι η κατά το άρθρο 57 του Α.Κ. προσβολή της προσωπικότητας μπορεί να αναφέρεται σε οποιοδήποτε στοιχείο προσδιοριστικό της ταυτότητας του ανθρώπου, όπως εκείνο της εθνικής καταγωγής του και της βάσει αυτής εντάξεώς του σε συγκεκριμένη εθνότητα. Υπό τις άνω συνεπώς περιστάσεις υπάρχει προσβολή της προσωπικότητας των αναιρεσιβλήτων και είναι παράνομη, όπως ορθώς έκρινε η προσβαλλομένη, γι' αυτό και έπρεπε να απορριφθεί ως αβάσιμος ο μοναδικός λόγος αναίρεσης (άρθρο 559 αρ. 1 Κ.Πολ.Δ.) που αναφέρεται σε παραβίαση των διατάξεων των άρθρων 57 ΑΚ, 16 παρ. 1 εδ. α' και 14 παρ. 1-3 του Συντάγματος. Ειδικότερα, εφόσον, κατά τις παραδοχές της αποφάσεως, η χρησιμοποίηση της λέξεως "Βούλγαρος" με την ως άνω υβριστική έννοια γινόταν από περιορισμένη μερίδα

ποδοσφαιρόφιλον του νότου και μάλιστα "μεμονωμένα, σποραδικά και χωρίς κάποια διάρκεια", δεν ανταποκρινόταν η καταχώριση στην επιδίωξη του λεξικογράφου Γεωργίου Μπαμπινιώτη να παρουσιάσει στο κοινό την κοινή γλώσσα των Ελλήνων. Αντιθέτως με την καταχώριση αυτή επισημοποιείτο και μονιμοποιείτο μια κατάσταση "περιθωριακή" πράγματι, για την οποία όμως παρεχόταν με την καταχώριση η πεπλανημένη εντύπωση, ότι νομίμως χρησιμοποιείτο η προσβλητική λέξη. Συνεπώς η ως άνω καταχώριση αποτελεί προσβολή και δεν συγχωρείται βάσει δικαιώματος του Γεωργίου Μπαμπινιώτη παρεχόμενου σ' αυτόν στα πλαίσια της ελευθερίας της επιστήμης (άρθρο 16 παρ. 1 Συντάγματος) και της ελευθερίας εκφράσεως (άρθρο 14 παρ. 1 Συντάγματος). Τα παρεχόμενα με τις διατάξεις αυτές δικαιώματα ισχύουν μόνο στη σχέση μεταξύ κράτους και ατόμου και όχι οριζοντίως, δηλ. στη σχέση ατόμου προς άτομο, χωρίς μάλιστα να υπάρχει μεταξύ τους σχέση εξουσίασεως υπό οποιαδήποτε μορφή. Σε κάθε περίπτωση όμως τα δικαιώματα αυτά δεν λειτουργούν χωρίς περιορισμούς και σχετικοποιούνται. Έτσι σε περίπτωση σύγκρουσης αυτών προς δικαιώματα προστατευόμενα από άλλες συνταγματικές διατάξεις, όπως εκείνες των άρθρων 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 που αναφέρονται στην προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της ελεύθερης ανάπτυξης του ανθρώπου, η ελευθερία της επιστήμης δεν έχει κανένα προβάδισμα, διότι η Πολιτεία δεν αναγορεύει το δικαίωμα της επιστημονικής ελευθερίας σε απόλυτη ελευθερία. Η ελευθερία της επιστήμης δεν δίδει στον επιστήμονα το δικαίωμα να διαπράττει εγκλήματα, όπως εκείνο της προσβολής της τιμής άλλου (άρθρα 361 επ. ΠΚ). Στην περίπτωση αυτή, ενόψει και των ισχυουσών στο χώρο του ιδιωτικού δικαίου γενικών ρητρών, όπως εκείνη της απαγορεύσεως της καταχρηστικής ασκήσεως του δικαιώματος (άρθρο 281 ΑΚ), η σύγκρουση μεταξύ των αντιπαραβαλλόμενων ατομικών δικαιωμάτων αίρεται με τη στάθμιση, κατά περίπτωση, των εκατέρωθεν συμφερόντων. Τα ατομικά δικαιώματα που θεμελιώνονται στις διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Συντάγματος, δηλαδή εκείνα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της ελεύθερης ανάπτυξης του ανθρώπου, ως αναφερόμενα στην ανθρώπινη προσωπικότητα και στην κεντρική θέση του ανθρώπου μέσα στην κοινωνία, πρέπει να θεωρούνται, κατ' αρχήν, επικρατέστερα. Σε κάθε όμως περίπτωση ο καθορισμός της προτεραιότητας μεταξύ των συγκρουόμενων δικαιωμάτων είναι ζήτημα πραγματικό και στην κρινόμενη περίπτωση το Μονομελές Πρωτοδικείο σιωπηρώς και

ανελέγκτως έδωσε την προτεραιότητα στο δικαίωμα προστασίας της προσωπικότητας του αναιρεσιβλήτου Θεόδωρου Ασπασίδη και των υπέρ αυτού παρεμβάντων. Εξάλλου περίπτωση εφαρμογής της διατάξεως του άρθρου 367 ΠΚ, κατά την οποία αίρεται ο άδικος χαρακτήρας της πράξεως στις απαριθμούμενες σ' αυτή περιπτώσεις, δεν συντρέχει εν προκειμένω, αφού, κατά το αναιρετήριο, δεν φέρεται η διάταξη αυτή ως παραβιασθείσα και επομένως δεν υπάρχει σχετικός αναιρετικός λόγος, αλλ' ούτε και πρόκειται για νόμιμη άσκηση δικαιώματος κατά τα άρθρα 14 παρ. 1 και 16 παρ. 1 του Συντάγματος, αφού προτεραιότητα είχαν οι διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Συντάγματος, στις οποίες και δόθηκε.

Γ. Σύντομος Σχολιασμός⁶⁹

Στην απόφαση ΑΠ 13/1999, η οποία κρίνεται ως μία απόφαση σταθμός για τη στάθμιση των συμφερόντων και για το λόγο αυτό παρατίθεται ολόκληρο το κείμενο της απόφασης, ο αναιρετικός δικαστής καλείται να κρίνει εάν η παράθεση της υβριστικής χρήσεως της λέξης "Βούλγαρος" από το λεξικογράφο συνιστά παράνομη προσβολή της προσωπικότητας μίας κατηγορίας πολιτών σύμφωνα με το άρθρο 57 του ΑΚ, έτσι ώστε να κριθεί παράλληλα και η νομιμότητα του ασφαλιστικού μέτρου που διέτασσε την απαγόρευση κυκλοφορίας του επίμαχου λεξικού. Στο σκεπτικό της απόφασης παρουσιάζονται τέσσερις διαφορετικές ερμηνευτικές εκδοχές.

Η άποψη της μείζονος πλειοψηφίας **αντιπαραθέτει την αξία της προσωπικότητας με την αξία του λόγου και της επιστημονικής έρευνας**, και διατυπώνει τη γνώμη ότι "η υπό τα ως άνω δεδομένα "προσβολή" της προσωπικότητας δεν είναι παράνομη", για το λόγο ότι "η προστασία των ως άνω ελευθεριών, επειδή αποσκοπεί στη διαφύλαξη ύψιστων κοινωνικών αγαθών, καλύπτει (νομιμοποιεί) και προσβολές του δικαιώματος της προσωπικότητας που τυχόν ενυπάρχουν στην ενάσκησή τους, οι οποίες έτσι, εφόσον δεν προσβάλλεται η αξία του ανθρώπου, δεν είναι παράνομες διότι η προσωπικότητα, και αν θίγεται, έχει στη συγκεκριμένη περίπτωση υποδέεστερη σημασία σε σχέση με το αγαθό των ως άνω ελευθεριών".

⁶⁹ Βλ. ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗ Κώστα, *Η συγκεκριμένη στάθμιση των συνταγματικών αξιών κατά τη δικαστική ερμηνεία του Συντάγματος*, Το Σύνταγμα, Τεύχος 3/2001

Η δεύτερη άποψη της ελάσσοнос πλειοψηφίας θεωρεί ότι τα υπό διερεύνηση πραγματικά περιστατικά αποτελούν εμφάνιση της **"συγκρούσεως των συνταγματικώς προστατευόμενων εννόμων αγαθών της ελευθερίας εκφράσεως των στοχασμών (άρθρο 14 παρ. 1 Συντ.) και της ελευθερίας της επιστήμης και της τέχνης (άρθρο 16 παρ. 1 Συντ.)** με το επίσης συνταγματικώς προστατευόμενο έννομο αγαθό της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ. 1 - 2 Συντ.)". Η σύγκρουση αυτή διευθετείται μέσα από τη "στάθμιση του αγαθού αυτού με το εύλογο δικαίωμα (παραπάνω : αξία) του κοινού για πληροφόρηση μέσω των δύο άλλων ελευθεριών, αρκεί να μην πλήττεται ο πυρήνας του δικαιώματος της προσωπικότητας, δηλαδή η αξία του ανθρώπου".

Η γνώμη της μειοψηφίας θεωρεί ότι **"τα ατομικά δικαιώματα... της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της ελεύθερης ανάπτυξης του ανθρώπου.... πρέπει να θεωρούνται, κατ' αρχήν, επικρατέστερα"** έναντι "της ελευθερίας της επιστήμης - και της ελευθερίας εκφράσεως", άρα "υπάρχει προσβολή της προσωπικότητας - και είναι παράνομη" .

Η τέταρτη άποψη, στηρίζεται στην γραμματική ερμηνεία της και συμπεραίνει ότι τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης δε θεμελιώνουν την εφαρμογή της σχετικής διατάξεως, εφόσον «η καταγραφή - της λέξης "Βούλγαρος"- δεν ενέχει χρησιμοποίηση της ούτε υιοθέτηση της ούτε διάδοση της, αλλά αποτελεί απλή ουδέτερη καταγραφή». Η λεξικογραφία, δηλαδή για την τέταρτη άποψη, εξ ορισμού - χωρίς δηλαδή να χρειάζεται να αναφερθούμε στα αντιπαρατιθέμενα συμφέροντα - συνιστά μία "αξιολογικά άχρωμη" , και άρα μη προσβλητική μορφή λόγου. Γι' αυτό κατά την άποψη αυτή **δεν υπάρχει αντιπαράθεση συμφερόντων**, όπως αυτή προβάλλεται στις παραπάνω απόψεις.

VIII. Απόφαση 3478/2000 ΣτΕ (Η προστασία των αρχαιοτήτων)⁷⁰

Περίληψη

Αρχαιότητες, προστασία. Εργασίες, οι οποίες συνεπάγονται καταστροφή ή οποιαδήποτε βλάβη αρχαίου μνημείου ή νεότερου μνημείου που έχει υπαχθεί σε καθεστώς ειδικής προστασίας με βάση τα άρθρα 52 Κ.Ν. 5351/32 και 1 και 5 του ν. 1469/50 δεν είναι επιτρεπτές, εκτός αν πρόκειται για επέμβαση απολύτως αναγκαία για την πραγματοποίηση σημαντικού έργου, με το οποίο εξυπηρετούνται σκοποί μείζονος δημοσίου συμφέροντος, στην εξαιρετική αυτή περίπτωση είναι δυνατό να επιτρέπεται η επέμβαση, ύστερα από **στάθμιση αφενός της σημασίας του επιδιωκόμενου σκοπού και της αναγκαιότητας του έργου και αφετέρου του χαρακτήρα και της αξίας του θιγόμενου μνημείου** και αφού διερευνηθεί αν υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις ώστε να αποτραπεί η βλάβη του μνημείου, οι πράξεις δε των αρμοδίων οργάνων της Διοίκησης, με τις οποίες παρέχεται η δυνατότητα της επέμβασης, πρέπει να είναι ειδικώς αιτιολογημένες. Όπως συνάγεται από τα άρθρα 1 και 5 της Σύμβασης της Γρανάδας δεν είναι καταρχήν επιτρεπτή η μετακίνηση και κατά μείζονα λόγο, η καταστροφή κάθε κατασκευής, η οποία είναι ιδιαίτερος σημαντική για τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού ή τεχνικού ενδιαφέροντός τους, εκτός αν επιτακτικοί λόγοι προστασίας του ίδιου του μνημείου επιβάλλουν τη μετακίνησή του, ωστόσο, δεν αποκλείονται και επεμβάσεις στα προστατευόμενα μνημεία, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, προκειμένου να πραγματοποιηθούν μείζονα έργα, ιδιαίτερος σημαντικά και αναγκαία για την ικανοποίηση ζωτικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου, δεδομένου ότι η παρεμπόδιση τέτοιων έργων προδήλως δεν περιλαμβάνεται στη βούληση των συμβαλλόμενων μερών, με το περιεχόμενο δε αυτό, οι ορισμοί της παραπάνω Διεθνούς Σύμβασης, συμπορεύονται προς τις επιταγές του Ελληνικού Συντάγματος, εξάλλου στο εθνικό νομοθέτη απόκειται να εξειδικεύσει τα κριτήρια για το χαρακτηρισμό κατασκευής ως ιδιαίτερος σημαντικής, με γνώμονα το σκοπό, στον οποίο απέβλεψε η κατάρτιση της

⁷⁰ Βλ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ Θ., *Η στάθμιση ως μέθοδος ερμηνείας στη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας. Μερικές σκέψεις με αφορμή τις 3478/2000 και 613/2002 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας*, in Τιμητικός Τόμος για τα 75 χρόνια του ΣτΕ, 2004, σελ. 969 επ.

Διεθνούς Συμβάσεως, όπως αυτός προκύπτει από το προοίμιό της, δηλαδή τη διατήρηση της μαρτυρίας για την πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης και τη μετάδοσή της στις επόμενες γενεές, αφού λάβει υπόψη και τις συνθήκες και τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά και δεδομένα του ελληνικού χώρου, καθώς και την πολιτιστική παράδοση και τις πολιτισμικές αναφορές της χώρας, αν όμως δεν έχει θεσπιστεί σχετική ρύθμιση, ο χαρακτηρισμός κατασκευής ως ιδιαίτερος σημαντικής, απόκειται στην κρίση των οργάνων της Διοίκησης, τα οποία είναι αρμόδια να εγκρίνουν την πραγματοποίηση εργασιών που συνιστούν επέμβαση την κατασκευή, η κρίση αυτή του διοικητικού οργάνου ως προς το χαρακτήρα της κατασκευής πρέπει να είναι ειδικώς αιτιολογημένη, η υποχρέωση δε αιτιολόγησης είναι εντονότερη αν η κατασκευή εμπίπτει σε προστατευτικό καθεστώς που θεσπίζεται από την εθνική νομοθεσία για τα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως τα κτίρια που έχουν χαρακτηριστεί ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία κατ' άρθ. 52 Κ.Ν. 5351/ 1932, τέλος, αν η κατασκευή κριθεί ιδιαίτερος σημαντική δεν επιτρέπεται οποιαδήποτε επέμβαση εκτός αν συντρέχει η παραπάνω εξαιρετική περίπτωση μείζονος έργου που εξυπηρετεί ζωτικές ανάγκες του κοινωνικού συνόλου, στην περίπτωση αυτή μπορεί να επιτραπεί η επέμβαση μόνο αν διαπιστωθεί, ύστερα από εξαντλητική διερεύνηση εναλλακτικών λύσεων, ότι είναι αδύνατη η κατασκευή του έργου σε άλλη θέση ή κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μη θίγεται το μνημείο, η σχετική κρίση της Διοίκησης πρέπει να στηρίζεται σε όλως ειδική αιτιολογία τόσο ως προς τη σημασία του έργου σε συσχέτιση και προς την πολιτιστική αξία του θιγόμενου μνημείου, όσο και ως προς την ανυπαρξία εναλλακτικής λύσεως, (μειοψηφία).

ΙΧ. Απόφαση 613/2002 ΣτΕ (Υπόθεση περιβάλλοντος και οικονομίας)⁷¹

Περίληψη

Προστασία περιβάλλοντος - Αρχή Βιώσιμης Αναπτυξης - Δημόσιο συμφέρον -. Επιδίωξη σκοπών αναγομένων στο γενικότερο εθνικό και δημόσιο συμφέρον και **στάθμιση του προστατευομένου αγαθού του φυσικού περιβάλλοντος**. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να εκτίθενται και να συνεκτιμώνται κατά τρόπο επαρκή αφ' ενός μεν ο τρόπος και η μέθοδος κατασκευής και λειτουργίας συγκεκριμένης εγκαταστάσεως και αφ' ετέρου ο ειδικότερος χαρακτήρας του δημοσίου συμφέροντος, το οποίο προσδοκείται ότι θα εξυπηρετηθεί από το έργο ή την δραστηριότητα αυτή, δεδομένου ότι η κατά τα ανωτέρω επιβαλλόμενη στάθμιση συναρτάται εκάστοτε με το είδος και την έκταση της επαπειλούμενης βλάβης και την φύση της εξυπηρετούμενης με την εκτέλεση του έργου ανάγκης. Η παράβαση της αρχής της βιώσιμης αναπτύξεως, μπορεί να ελεγχθεί ευθέως από τον ακυρωτικό δικαστή μόνον αν από τα στοιχεία της δικογραφίας και με βάση τα διδάγματα της κοινής πείρας προκύπτει ότι η προκαλούμενη από το έργο ή την δραστηριότητα βλάβη για το περιβάλλον είναι μη επανορθώσιμη ή είναι προφανώς δυσανάλογη με το προσδοκώμενο όφελος και έχει τέτοια έκταση και συνέπειες ώστε προδήλως να αντιστρατεύεται την ανωτέρω συνταγματική αρχή. (Αντίθετη μειοψηφία).

⁷¹ Βλ. ΣτΕ 613/2002, Νομικό Βήμα, 50/2002, σελ. 1972 και ΑΝΤΩΝΙΟΥ Θ., *Η στάθμιση ως μέθοδος ερμηνείας στη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας. Μερικές σκέψεις με αφορμή τις 3478/2000 και 613/2002 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας*, in Τιμητικός Τόμος για τα 75 χρόνια του ΣτΕ, 2004, σελ. 969 επ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου που κατοχυρώνονται από το ίδιο το Σύνταγμα αποτελούν εξουσίες, οι οποίες έχουν σκοπό την ικανοποίηση των συμφερόντων του ατόμου. Παρά ταύτα, παρατηρείται στην πράξη ότι η άσκηση ενός εκ των συνταγματικών δικαιωμάτων απαιτεί τον «περιορισμό» ενός άλλου θεμελιώδους δικαιώματος που ασκείται από άλλο πρόσωπο. Ως εκ τούτου, προκύπτει η λεγόμενη «σύγκρουση» των ατομικών δικαιωμάτων, η οποία, ωστόσο, δεν είναι νομικά αποδεκτή παγίως από θεωρία και νομολογία. Για το λόγο αυτό υφίσταται από αρκετούς θεωρητικούς διάκριση μεταξύ πραγματικής και νομικής σύγκρουσης (κατ' άλλους θεωρητικούς, γίνεται διάκριση μεταξύ άμεσης και έμμεσης σύγκρουσης). Η μερίδα αυτή θεωρητικών που προβαίνει στην εν λόγω διάκριση, υποστηρίζει την μη ύπαρξη της νομικής σύγκρουσης.

Η ύπαρξη της «στάθμισης των συμφερόντων», ωστόσο, είναι απόρροια της αποδοχής της σύγκρουσης των δικαιωμάτων, τόσο της νομικής όσο και της πραγματικής. Μέσω της μεθόδου αυτής επιδιώκεται η ad hoc εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών, ώστε το δικαιοδοτικό όργανο να αποφασίσει ποιο εκ των «συγκρουόμενων» δικαιωμάτων είναι αυτό που θα πρέπει να επικρατήσει. Προκρίνεται στην ουσία η προστασία του ενός συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος σε βάρος άλλου συνταγματικού δικαιώματος.

Οι υποστηρικτές της μεθόδου αυτής, παρά το γεγονός ότι με την εφαρμογή της στάθμισης καλούνται να επιλέξουν την εφαρμογή ενός εκ των περισσότερων συνταγματικών κανόνων δικαίου, δεν υποστηρίζουν την ιεράρχηση των συνταγματικών κανόνων. Για το λόγο αυτό, κρίνουν ότι η «στάθμιση των συμφερόντων» θα πρέπει να εφαρμόζεται στην κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, κατόπιν συστηματικής μελέτης των πραγματικών περιστατικών, ανάλογα με τις συντρέχουσες συγκυρίες.

Παρά την ad hoc αυτή προσέγγιση για την επιλογή του ατομικού δικαιώματος που θα περιοριστεί προς όφελος άλλου, δεν κρίνεται αρκετή για να υπάρξουν τα εχέγγυα μίας πλήρως «αντικειμενικής» στάθμισης των συμφερόντων εκ μέρους του δικαστηρίου. Η διακριτική ευχέρεια που θα έχει το όργανο που πρόκειται να κρίνει την εκάστοτε υπόθεση αμφισβητείται κατά πόσο μπορεί να βασίζεται σε αντικειμενικά κριτήρια και σε

έναν καθαρά δικανικό συλλογισμό. Στο επιχείρημα αυτό βασίζονται οι επικριτές της μεθόδου της στάθμισης.

Παρά την κριτική που έχει δεχθεί η μέθοδος της «στάθμισης των συμφερόντων», εξακολουθεί να είναι η επικρατέστερη μέθοδος άρσης της σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων στην ελληνική νομολογία. Ωστόσο, όπως διαπιστώνεται και από τις αποφάσεις που παρουσιάστηκαν, η στάθμιση δεν χρησιμοποιείται πλέον ως αυτόνομη μέθοδος άρσης της σύγκρουσης των δικαιωμάτων, αλλά σε συνδυασμό με τη μέθοδο της πρακτικής εναρμόνισης και κυρίως την αρχή της αναλογικότητας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία προσεγγίζει το θέμα της μεθόδου της «στάθμισης των συμφερόντων» ως μίας εκ των μεθόδων επίλυσης του προβλήματος της «σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων». Κάνοντας μία σύντομη αναφορά στην έννοια των δικαιωμάτων και των συμφερόντων στο πλαίσιο της παραδοσιακής και της σύγχρονης θεωρίας και συνεχίζοντας με μία ιστορική αναδρομή των ατομικών δικαιωμάτων, η εργασία καταλήγει στο πρώτο μέρος της στην παρουσίαση της σύγκρουσης των δικαιωμάτων και της άρσης αυτής της σύγκρουσης με τη «μέθοδο της στάθμισης των συμφερόντων». Αναφορά γίνεται τόσο στα επιχειρήματα που υποστηρίζουν τη μέθοδο αυτή όσο και στην κριτική της, ενώ σκόπιμη είναι και η παρουσίαση της στάθμισης σε σύγκριση με άλλες μεθόδους όπως αυτή της πρακτικής εναρμόνισης και της αρχής της αναλογικότητας. Σε ένα δεύτερο μέρος, παρουσιάζονται νομολογικά παραδείγματα εφαρμογής της υπό εξέταση μεθόδου από τα ελληνικά δικαστήρια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ

- ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Πρόδρομος Δ., *Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα*, τόμος Α΄, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2005
- ΔΑΛΑΚΟΥΡΑΣ Θ., *Αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού*, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1993
- ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Ανδρέας Γ., *Εφαρμογές Συνταγματικού Δικαίου II, Συνταγματικά Δικαιώματα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2007
- ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Ανδρέας Γ., *Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Τόμος Γ΄ - Ημίτομος I*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2005
- ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΑ - ΘΕΟΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Δ., *Η αρχή της αναλογικότητας στο εσωτερικό δημόσιο δίκαιο*, Εκδόσεις Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 1989
- ΚΥΡΙΑΖΗ – ΓΟΥΒΕΛΗ Δ., *Magna Charta, Παλλάδιον ελευθεριών ή φεουδαρχικόν κατεστημένον* ;, 1971
- ΜΑΝΕΣΗΣ Αριστόβουλος Ι., *Συνταγματικά Δικαιώματα, Ατομικές Ελευθερίες*, Τόμος Α΄, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 1982
- ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ Αντώνης Ν., *Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994
- ΡΑΪΚΟΣ Αθανάσιος Γ., *Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2002
- ΣΒΩΛΟΣ Α.- ΒΛΑΧΟΣ Γ., *Το Σύνταγμα της Ελλάδος, Ερμηνεία – Ιστορία – Συγκριτικόν Δίκαιον, Μέρος I, Τόμος Α΄*, Έκδοσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1954
- ΤΣΑΤΣΟΣ Δημήτρης Θ., *Συνταγματικό Δίκαιο, Γ΄, Θεμελιώδη Δικαιώματα*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1987
- ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ Κώστας Χ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006

II. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΑΡΘΡΑ

- ΑΝΤΩΝΙΟΥ Θ., *Η στάθμιση ως μέθοδος ερμηνείας στη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας. Μερικές σκέψεις με αφορμή τις 3478/2000 και 613/2002 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας*, in Τιμητικός Τόμος για τα 75 χρόνια του ΣτΕ, 2004
- ΓΕΡΟΝΤΑΣ Α., *Η αρχή της αναλογικότητας στο Γερμανικό δημόσιο δίκαιο*, Το Σύνταγμα, 1983
- ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Ανδρέας Γ., «Κοινωνικός Ανθρωπισμός», Νομικό Βήμα
- ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Π., *Δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων ή δικαστικός έλεγχος της νομιμότητας του Συντάγματος*, Νομικό Βήμα, 1988
- RUGGERI Antonio, *Θεωρία των πηγών του δικαίου και σταθμίσεις μεταξύ των συνταγματικών αξιών*, Το Σύνταγμα, Τεύχος 6/2003
- ΣΚΟΥΡΗΣ Β., *Η συνταγματική αρχή της αναλογικότητας και οι νομοθετικοί περιορισμοί της επαγγελματικής ελευθερίας*, Παρατηρήσεις στην απόφαση 2112/1984 του Συμβουλίου της Επικρατείας, ΕλλΔικ 1987
- ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗΣ Κώστας, *Η συγκεκριμένη στάθμιση των συνταγματικών αξιών κατά τη δικαστική ερμηνεία του Συντάγματος*, Το Σύνταγμα, Τεύχος 3/2001

III. ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Ανδρέας Γ., *Προβλήματα της Στάθμισης ως Νομικής Μεθόδου*, <http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/2566.pdf>

Εργασίες φοιτητών

- ΑΛΙΦΙΕΡΑΚΗ Δέσποινα, *Η Στάθμιση των Συμφερόντων στην Ελληνική Νομολογία*, 2004, <http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/224.pdf>
- ΖΑΜΠΟΥΚΑΣ Νικόλαος, *Σύγκρουση Συνταγματικών Δικαιωμάτων – Στάθμιση Συμφερόντων*, 2005, <http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/1195.pdf>
- ΘΕΟΦΑΝΗΣ Κωνσταντίνος, *Στάθμιση Συμφερόντων στην Ελληνική Νομολογία*, 2005, <http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/1312.pdf>
- ΚΑΡΠΑΘΑΚΗ Γεωργία – Ιωάννα, *Η Στάθμιση των Συμφερόντων*, 2006, <http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/2091.pdf>

- ΚΕΧΑΓΙΑ Αικατερίνη, *Στάθμιση Συμφερόντων*, 2007, <http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/2235.pdf>
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Αθηνά, *Στάθμιση Συμφερόντων στην Ελληνική Νομολογία*, 2006, <http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/2037.pdf>

IV. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

- ΣτΕ 2491/1976 (Υπόθεση των εθνικών ιδεωδών συγγενών οργάνου σωμάτων ασφαλείας)
- ΣτΕ 292/1984 (Τυπική ισοδυναμία συνταγματικών διατάξεων)
- ΣτΕ 10/1988 (Το πολεοδομικό κεκτημένο)
- ΣτΕ 1149/1988 (Το Ιατρικό Κέντρο)
- ΠρωτΑθ Ασφ.Μ 17115/1988. (Ο τελευταίος πειρασμός)
- ΕφΑθ 4054/1992 (τριμ.) (Πώληση Όπλων στο Ιράν)
- ΣτΕ 1874/1994 (Εγκατάσταση σταθμού βιολογικού καθαρισμού πλησίον υγροβιότοπου)
- ΑΠ 13/1999 (Υπόθεση Μπαμπινιώτη)
- ΣτΕ 3478/2000 (Η προστασία των αρχαιοτήτων)
- ΣτΕ 613/2002 (Υπόθεση περιβάλλοντος και οικονομίας)
- Υπόθεση Luth - 15-01-1958 (στάθμιση της καλλιτεχνικής και οικονομικής ελευθερίας με την ελευθερία σκέψης και εκφράσεως γνώμης)
- Υπόθεση Blinkfuer - 16-02-1969 (στάθμιση της οικονομικής ελευθερίας και της ελευθεροτυπίας με την ελευθερία πνευματικών αντιθέσεων)